Metodologia cercetării psihologice

Sinteza cursului

Lect. Univ. Drd. Lucian Traşă

Epistemologia: o scurtă incursiune

Epistemologia - teoria cunoaşterii - reprezintă o ramură a filozofiei care se ocupă cu originile, natura şi scopurile cunoaşterii. Epistemologia trebuie sa răspundă la două întrebări: *Ce este cunoaşterea ?* şi *Cum este posibilă cunoaşterea ?*

Cuvântul epistemologie derivă din două cuvinte greceşti: epistēme, care înseamnă „cunoaştere” şi logos care înseamnă „studiu al” sau „teorie a”.
In antichitate *epistēme* semnifica cunoaştere, ştiință şi era contrariul cuvântului *doxa* care însemna părere, opinie deci o cunoştință nesigură.
Termenul de epistemologie este de dată recentă, creatorul său considerându-se a fi Huxley.

Epistemologia cerceteaza originea, structura, metodele si validitatea cunoasterii stiintifice. Sarcina epistemologiei este sa stabileasca conditiile, valorile si limitele cunoasterii stiintifice, sa precizeze gradul de indoiala si de certitudine pe care il comporta stiinta dobandita precum si metodele prin care se poate atenua indoiala si spori certitudinea.

Epistemologia – înainte de toate – trebuie să realizeze distincția dintre cunoaşterea de tip comun, general-uman şi cunoaşterea ştiințifică. În general se consideră cunoaştere de tip ştiințific, acea cunoaştere care are următoarele însuşiri:

- se îndepărtează de cunoaşterea comună şi de bunul simț;
- descompune automatismele mentale generate de experienta cotidiană;
- uzează de matematizare şi formalizare;
- utilizează metode speciale de tipul modelare, axiomatizare, formalizare etc.;
- obține cunoştințe cel puțin verificabile dacă nu verificate.

Epistemologia poate fi privită şi în raporturile sale cu celelalte ramuri ale filosofiei sau cu alte ştiințe. Astfel, se consideră că *gnoseologia* - teoria generala a cunoasterii - este acel domeniu al filosofiei care studiaza natura si intinderea cunoasterii, presupozitiile si fundamentele acesteia. Deci, are in vedere orice tip de

raport reflexiv intre subiect si obiect, in timp ce epistemologia este teoria filosofica a cunoasterii stiintifice.

Fiind o ființă gânditoare, omul în relația sa cu mediul şi cu ceilalți, dispune de un anumit discernamant numit *bun-simt*, care îl ajuta sa faca în mod sponan diferența dintre real şi fantastic, fals şi adevar. Deşi acest fapt poate fi considerat o condiție necesară pentru claritatea şi eficiența gândirii, el nu este şi suficient, astfel încât este nevoie de un demers mai complex, cu teorii, proceduri şi metode specifice.

Epistemologia este o disciplină cu dublă dependență, aparține în acelaşi timp şi metaştiinței şi filosofiei. Ea trebuie sa verifice valoarea operațiilor intelectuale, să stabilească principiile şi regulile de cunoaştere în genere, condițiile fundamentale ale cunoasterii, functionarea acesteia si procedeele necesare pentru a construi ştiința. Se consideră aşadar, că raportul dintre epistemologie şi gnoseologie este în principiu un raport similar cu cel dintre specie şi gen.

Logica realizează o apreciere intrinsecă a conținutului gândirii, nu se preocupă decât de condițiile de validitate a conținutului gândirii, fiind preocupată doar de corectitudinea funcției acesteia, pe când epistemologia caută să stabilească valorile cunoaşterii.

Obiectul epistemologiei este adevărul, astfel încât ea cercetează valoarea de adevăr a cunoaşterii ştiințifice care nu este unica însuşire dar este cea mai importantă, întrucât subsumează alte însuşiri ale cunoaşterii cum sunt simplitatea, coerența, eficacitatea. De asemenea, epistemologia releva certitudinea, cunoaşterea faptului de a conține adevărul. Din unghiul din care priveşte cunoaşterea, logica stabileşte validitatea sub aspectul corectitudinii - are ca obiect raționamentul - pentru că gândirea este obligata sa treacă de la un conținut la altul într-o anumită ordine.

Obiectul epistemologiei este judecata pentru că, în primul rând, ea este o operație esențială a gândirii şi pentru că în legatură cu judecata ea pune în primul rând problema adevărului.

Judecățile şi conceptele realizează o cunoaştere abstractă şi mediată a obiectului, rezultând un model care, uneori, poate fi nonconfom cu realitatea, astfel

înregistrându-se un dezacord între conținut şi existența reală a enunțului, fapt care paote da naştere la erori.

Psihologia studiază cunoaşterea umană aşa cum procedeaza şi cu celelalte funcții şi procese psif'hice - afectivitatea, vointa - aşadar ca pe ceva trăit de subiect. Dezvaluie geneza proceselor psihice cognitive, natura lor specifica, etapele dezvoltarii acestora. Psihologia se ocupa de fenomenul real al gândirii, de cunoaştere aşa cum apare ea ca act al subiectului.

Investigarea psihologică a cunoaşterii nu se opreşte însă doar asupra conținutului, asupra obiectului ei decât în măsura în care aceasta serveşte la caracterizarea procesului cognitiv aşa cum se prezintă el în realitate. Ea studiaza cunoaşterea în starea ei de fapt şi nu în starea ei de drept, nu se ocupă de valorile cunoaşterii şi nu îşi pune probleme dacă rezultatele cunoaşterii valorează ceva şi dacă se verifică. Aceste aspecte aparțin după cum am spus cunoaşterii de drept, logicii dar şi epistemologiei.

Adevărul şi tipologiile adevărului. Verificarea adevărului

Adevar sau adevarata este acea propozitie sau inlantuire de propozitii al carui sau al caror continut poate fi verificat si confirmat prin observatie, prin experienta, sau prin demonstratie logica, matematica sau numai discursiv argumentanta.

Pentru a răspunde la întrebarea ***ce este adevărul?*** deosebim :

A. ***ceea ce noi spunem că este adevărat sau fals***: cui atribuim noi calitatea de a fi adevărat ? care este natura realităților cărora le dăm consimțământul nostru şi le numim adevărate ?

- propoziții ;
- credințe ;
- gânduri şi opinii ;
- dar cu siguranță nu răscrucile, caz în care rațiunea noastră judecă şi alege.

Adevărul pare atunci să se exprime în limbă şi să nu existe în afara ei ; astfel, să spunem despre ceva că este adevărat înseamnă să facem literalmente adevărul.

B. ***mijloacele de distingere între adevărat şi fals şi de a califica ceva ca fiind adevărat sunt*** : rațiunea (gândirea), înțelegerea, legile logicii, etc.

Aşadar se pot face următoarele distincții :

1. ***Adevărul material***, care reprezintă corespondența între ceea ce este şi judecata care a dus la enunțarea sa în propoziție : această corespondență este confirmată de experiență. Natura acestui tip de adevăr este variabilă, pentru că acesta poate fi un adevăr obiectiv, relativ, subiectiv, etc., după teoria cunoaşterii care îl susține (realism, relativism, criticism, etc).

2. ***Adevărul formal***, care reprezintă validitatea concluziilor unui sistem ipotetico-deductiv, apărute prin intermediul regulilor de deducție aplicate unor postulate şi axiome admise. Acest tip de adevăr nu depinde de conținutul propozițiilor (vezi articolul logică) şi depinde de acordul său cu înțelegerea. În acest caz, adevărul este un adevăr de corespondență şi este prioritar pentru că nu depinde de experiență. Acest fapt permite introducerea unei noțiuni: adevărurile pur formale sunt denumite adevăruri analitice. Adevărurile care se trag din experiență sunt denumite adevăruri sintetice

3. ***Adevărul metafizic*** care, se bazează în condițiile sale pe ipoteza existenței unui sistem de referință ontologic în ființa oricărei persoane. În acest caz, distingem adevărul absolut şi adevărul relativ.

4. ***Adevărul unei credințe sau a unei opinii***, care reprezintă veridicitatea unei propoziții care se acord cu un ansamblu de credințe care existau înaintea sa. Acest tip de adevăr este denumit adeseori adevăr coerent.

Aşadar, se poate vorbi de diverse ***tipologii*** ale adevărului în funcție de criteriile folosite. Astfel, in functie de:

1. ***modalitatile fundamentale ale cunoasterii*** – putem vorbi de adevăr:
   - ştiintific
   - filosofic
   - al cunoasterii comune
   - artistic

2. ***cadrul cunoaşterii ştiințifice*** – putem vorbi de adevăr:

- factual
- formal

3. ***ramurile ştiinţei sau disciplinele în care se regăseşte*** – putem vorbi de adevăr:

- logic
- matematic
- sociologic
- psihologic
- istoric etc.

4. ***raportarea cunoaşterii la experienţă*** – putem vorbi de adevăr:

- aprioric
- aposterioric

Din punct de vedere logic indiciul cel mai sigur al adevarului este verificarea. În cunoaşterea empirică proba verificării se realizează efectiv şi nemijlocit acceptând experienţa drept instanţă de verificare. O'Neill vorbeste de un control direct care stabileste ca teoria este adevarată şi de un control indirect experimental care arată că teoria poate fi adevarată. In primul caz faptele verifică teoria iar in cel de al doilea caz doar o confirmă, confirmarea si verificarea fiind aşadar doua proceduri distincte. Din acest punct de vedere se consideră că o construcţie teoretică ce are fundament empiric, este mai degrabă verificată şi nu confirmată, întrucât indiferent de numărul de situaţii şi cadre empirice, întotdeauna vor mai exista astfel de situaţii care nu vor fi supuse demersului de control.

Recurgerea la experienţă în vederea verificării adevărului ne oferă doar perspectiva generală a problemei criteriului adevărului. De aceea trebuie să avem în vedere stadiile cunoaşterii, căile fundamrntării şi legitimării ei. În acest sens este necesar să vorbim de o specificare a criteriilor adevărului în funcţie de modalităţile de recunoaştere, disciplinele ştiinţifice, nivelul de elborare a cunoştinţelor.
In cunoştinţele furnizate de cunoşterea comună criteriul furnizat îl reprezintă concordanţa cu datele empirice.

In ştiinţă, criteriul principal al acceptarii propozitiilor este concordanța cu datele obşinute din observație, şi – mai larg – din metodele specifice de cunoaştere şi de cercetare. Dar singura concordanță nu este suficientă, trebuie completată cu coerența şi cu principii teoretice.

In ştiințele formale principalele proceduri de verificare sunt demonstratia şi constructia unui model sau a unui contraexemplu.

Psihologia ca ştiință

Psihologia este stiinta care se ocupa cu descrierea si explicarea fenomenelor si insusirilor psihice verificabile. Este una din definițiile date psihologiei de către A. Cosmovici. Pare destul de simplu să defineşti psihologia şi – privind definiția de mai sus – cu greu vei putea să înțelegi anii de controverse şi disputele cu privire la desăvârşirea psihologiei ca ştiință. Cu siguranță însă, psihologia este una dintre disciplinele cu drumul cel mai sinuos şi mai greu de urmărit. Mai mult chiar, unii autori consideră că nici măcar nu este ştiință sau cel mult este o „ştiință hibrid" aşa cum o denumesc Franck şi Judith MacMahon.

Se consideră că o disciplină este ştiință dacă:

- dispune de un domeniu de investigare specific, unic şi nedisputat cu alte discipline;
- are un obiect de studiu asupra căruia să se aplice metode şi tehnici cu scopul de a-i identifica aspectele esențiale;
- utlizează o metodologie de studiu şi cercetare proprie;
- şi-a stabilit un set de concepte, legi şi principii proprii pe baza cărora să realizeze descrieri, clasificări, explicații şi predicții asupra evoluției fenomenelor investigate;
- discursul teoretic şi paradigmele sale trebuie să fie considerate ca obiective iar fenomenele investigate trebuie să fie capabile de determinări sensibile, nemijlocit perceptibile şi observabile, pentru a putea fi măsurate şi cuantificate ;
- rezultatele studiilor şi investigațiilor să poată fi reproduse, reluate şi reevaluate de alți cercetători sau oameni de ştiință, în alte momente şi eventual alte locuri.

Pentru fiecare din punctele enumerate mai sus încă se mai duc discuții şi – de-a lungul timpului – au tot apărut o serie de controverse. Evident, adepții pozitivismului extrem consideră că psihologia nu a fost şi nici nu poate fi ştiință pentru simplul motiv că domeniul de investigare nu este suficient de specific iar obiectul de studiu nu poate fi identificat cu certitudine. La polul opus se află perspectiva spiritualistă care consideră că şi discipline ca demonologia, chiromanția, frenologia, parapsihologia pot şi trebuie să fie văzute ca ştiințe, astfel încât psihologia este – fără urmă de tăgadă – ştiință.

Astfel, Auguste Comte înlătura psihologia din sistemul ştiintetor pozitive pe considerentul că aceasta nu dispunea de o metodă obiectivă de cercetare, introspectia practicată cu preponderență atunci fiind o metodă subiectivă. Dilema lui Comte era următoarea : sau psihologia încearcă să-şi mentină specificitatea epistemologică şi atunci basculează spre metafizică sau foarte aproape de ea, spre analiza literară, sau se supune metodologiei pozitive şi atunci devine o ştiintă a naturii şi nicidecum una a subiectului. Pe aceeaşi linie, Immanuel Kant considera că psihologia este o ştiintă „săracă", „empirică", de „categoria a doua". Neputând constitui singură un obiect de studiu aparte, ea trebuie izgonită din metafizică. Dată fiind însă importanta sa practică, psihologiei ar trebui să i se acorde totuşi „un mic loc". Kant o admite ca „străină", cu domiciliu „temporar", până ce îşi va putea stabili domiciliul propriu şi definitiv într-o „vastă antropologie"

S. Koch arată că psihologia nu este o ştiintă coerentă, integrată, dimpotrivă, ea este fundamental non-coezivă, formele ei de afirmare rămănănd „parohiale". Ea este incapabilă să se inchege intr-o disciplină unificată, de aceea, termenul de psihologie ar trebui inlocuit cu cel de „studii de psihologie", iar Bunge şi Ardila consideră că obiectul psihologiei ar trebui definit după teza identitătii psihoneurale, potrivit căreia fenomenele psihice sunt procese cerebrale, comportamentul unui organism dotat cu sistem nervos neputând fi explicat decât printr-o „neuroştiintă".

Una dintre cele mai mari controverse din epistemologia psihologiei a provocat-o şcoala de psihologie umanistă, Gordon Allport fiind cel care a propus revenirea la înțelesul originar al termenului de *ştiință* – şi anume cel de

“cunoaştere”, demers care ar trebui totodată să conducă la o extindere a sferei termenului de ştiință.

Ebbinghaus spunea în 1908 despre psihologie că este “ştiintă cu trecut îndepărtat dar cu istorie scurtă”. În 1965 Vasile Pavelcu a publicat prima ediție din lucrarea sa denumita sugestiv Drama psihologiei, comparând psihologia cu viața omului şi considerând că după cum omul are o biografie, la fel şi psihologia dispune de biografia sa. „Nu este o simplă metaforă când vorbim despre viata, biografia unei ştiinte, despre strădania şi zbuciumul ei, despre căderile şi înălțările, durerile şi triumfurile, încordările şi destinderile, conflictele şi împăcările ei, adică despre «drama pe care o poate trăi şi o trăieşte orice om de ştiintă. Frământările dramatice ale omului de ştiință sunt ale ştiinței înseşi şi invers" (Pavelcu, 1972). O astfel de dramă a psihologiei continuă şi astăzi, iar o parte din lucrările dedicate psihologiei din ultimul deceniu se referă la schimbări metodologice şi la încercări de reorientare epistemologică.

În ultimele decenii, sub influența teoriei sistemelor şi a ciberneticii, psihologia – alături de celelalte ştiințe – a trecut printr-un amplu proce de restructurare epistemologică şi metodologică.

De-a lungul timpului psihologia a fost definită mai simplu sau mai complex, mai sec sau mai complex, mai mult sau mai puțin riguros. Astfel, Max Meyer arăta că psihologia este „ştiința studiată de psihologi", Vasile Pavelcu spunea despre psihologia că “este o lumina indispensabilăînțelegerii, apropierii şi ascensiunii umane". În acelaşi ton Kirk Schneider definea psihologia ca „ştiintă a inimii", militănd totodată pentru reintoarcerea psihologiei la romantism, la intuitii, afectivitate, la profunzimea experientelor umane individuale şi sociale. Astfel, el considera că psihologia ar trebui să studieze viata lumii umane, care cuprinde trei dimensiuni esentiale : 1) starea tacită a experientei inainte de reflectie (simtul — simtit) ; 2) starea holistică, complexă, cu multe structuri şi relatii ; 3) starea in care viata lumii devine subject al cunoaşterii închegând întotdeauna conştiinta investigatorului şi a participantului. Wilhelm Wundt definea psihologia ca fiind ştiinta experientei imediate, spre deosebire de fizică - ştiinta experientei mediate. William James afirma, in Principii de psihologie, că psihologia este ştiinta vietii

mintale, a fenomenelor şi conditiilor reale. Într-o altă lucrare James scria că „psihologia este descrierea şi expli- carea stărilor de conştiintă in calitate de stări de conştiintă". Printre stările de conştiintă el enumera: senzatiile, dorintele, emotiile, cunoştintele, rationamentele, deciziile, vointa. Explicarea lor ar trebui să cuprindă, considera James, studiul determinărilor ştiintifice, in măsura in care acest lucru este posibil, cauzele, conditiile şi consecintele lor imediate. Oswald Kulpe reformulează in 1899 definitia dată de Wundt, arătând că psihologia este ştiinta faptelor in măsura in care ele depind de experienta subiectului, in timp ce fizica porneşte, de asemenea, de la experientă, dar studiază faptele in măsura in care ele sunt independente de individ. J.B. Watson definea psihologia ca fiind „ştiinta comportamentului", a faptelor exterioare, observabile şi măsurabile. Jean Piaget definea psihologia ca fiind ştiinta care studiază „ansamblul conduitelor, comportamentelor, inclusiv priza lor de conştiintă".

Paul Popescu-Neveanu consideră că psihologia este „o ştiintă care se ocupă de fenomene şi capacităti psihice urmărind descrierea şi explicarea acestora in baza descoperirii unui ansamblu de legi, regularităti sau modalităti determinative", iar Mielu Zlate spune că este ştiința care studiază psihicul (procese, mecanisme psi/lice) utilizănd un ansamblu de metode objective, in vederea desprinderii legitäjilor lui de funclionare, cu scopul cunoaşterii, optimizării şi ameliorării existentei umane.

„Psihologia este ştiinta care descrie şi explică conduita organismului intr-o manieră verificabilă" susține Reuchlin, iar Buskist şi Gerbing cred că „Psihologia este studiul ştiințific al comportamentului şi al proceselor cognitive ale organismelor individuale... Comportamentul se referă la acțiuni ale organismului care pot fi observate in mod direct de alții... Procesele cognitive se referă la activități mintale neobservabile, cum ar fi gândirea, afectivitatea, senzația şi percepția". Mai aproape de noi, în 1999 Smith definea psihologia ca fiind „ştiința comportamentului", numai că, adăuga el imediat, comportamentele sunt de două feluri : deschise (observabile) şi închise (neobservabile). Se observă, aşadar, o tendință de extindere a noțiunii clasice de comportament şi chiar o orientare –

benefică din punctul nostru de vedere – către acele aspecte ale psihologiei care păreau până de curând să nu intre în obiectivul abordării de tip ştiinţific.

Obiectul psihologiei

Problema obiectului psihologiei este una care a suscitat discuţii şi dezbateri aprinse de-a lungul istoriei acestei ştiinţe. În fapt, istoria psihologiei poate fi cu uşurinţă suprapusă peste istoria perspectivelor privind obiectul psihologiei. Rând pe rând, psihologia s-a concentrat fie pe interiorul persoanei şi pe aspectele “nevăzute” ale psihicului, fie pe etxerior şi pe observabil.

În lucrarea *Introducere în psihologie* Mielu Zlate face o trecere în revistă a acestor perspective privitoare la obiectul psihologiei, iar una dintre aceste prime perspective este Introspecţionismul. Ea apare atât ca o metodă de cercetare, cât şi ca o concepţie privitoare la obiectul psihologie. Astfel, ca metodă, introspecţia nu este altceva decât o autoobservaţie, o observaţie asupra propriei vieţi psihice interioare. Avantajele şi limitele acestei metode sunt uşor de surprins, şi de aceea de-a lungul timpului introspecţia fie a fost supravalorizată şi ridicată la rangul de metodă infailibilă şi universală, fie a fost defăimată şi negată cu vehemenţă, fără a i se recunoaşte nicio valenţă de cunoaştere.

Din perspectiva introspectiei, psihicul este conceput ca un cerc de fenomene ce îşi au izvorul in ele insele, fără nici o legătură cu exteriorul, fiind o lume aparte, interioară, formată din trăiri exclusiv subiective: el este izolat de lumea externă şi există numai in măsura in care se reflectă in conştiinţa, *existenta* lui fiind redusă la *trăirea lui;* psihicul este o realitate primară, nemijlocită, el constituie o „lume inchisă in sine", un bun personal al fiecărui individ şi pentru a studia psihicul uman, cercetătorul trebuie să se *dedubleze* in obiect şi subject al cercetărit. Dacă vrem să studiem găndirea, spun introspectioniştii, nu avem altceva de făcut decât să punem pe subject să găndească şi să-şi descrie experienta sa. A fi concomitent şi obiect şi subiect al cercetării este regula *sine qua non* a metodei introspectiei. Cum insă dedublarea cercetătorului n-ar da deât posibilitatea studierii propriilor functii

psihice, nu şi a celor apartinând altor persoane, atunci, pentru a se putea realiza şi acest deziderat, introspectionîştii recomandă *empatia,* adică transpunerea cercetătorului in trdirile şi stările psihice ale altor persoane. Introspectioniştii situează in centrul psihologiei studierea fenomenelor conştiente; de aceea, introspectia s-a mai numit şi *psihologia conştiinței.*

O altă perspectivă majoră asupra obiectului psihologiei a reprezentat-o comportamentalismul (behaviorismul), in locul vietii psihice interioare punându-se comportamentul. De această dată importantă nu mai era trăirea subiectivă şi privirea în interiorul propriei ființe, beheviorîştii considerând ca esențiale conduitele şi comportamentele umane, mai precis, acele elemente “observabile” care – în viziunea lor - dau sens şi valoare trăirilor interioare. Părintele acestei orientări este considerat a fi Watson, care considera comportamentul, ca fiind noul obiect de studiu al psihologiei. Acesta reprezenta ansamblul de răspunsuri ajustate stimulilor care îl declanşează. Psihologia reprezintă deci in intregime studiul cuplului S(timul) - R(eactie), scopul ei fiind de a prevedea răspunsul cunoscând stimulul şi de a prevedea stimulul cunoscând răspunsul. Din această perspectivă, numai stimulul şi reactia intre care există o relatie *directă,* nemijlocită şi *unilaterală* sunt obiective şi de aceea numai acestea pot fi studiate prin metode obiective. Conform behaviorismului, tot ceea ce se interpune intre *S şi* ***R*** este neavenit şi trebuie deci ignorat sau inlăturat. intreaga sferă a vietii psihice este impărtită in trei clase de organizări comportamentale *viscerale* (care cuprind comportamentele prin care se exteriorizează emotiile, frica, furia, mănia); *motorii* (inglobează comportamentele manipulative, posturale, locomotorii); *laringeale* (contin comportamentele verbale datorate mişcărilor laringelui). Unitatea acestor comportamente dă naştere la personalitatea umană. Watson a considerat ca fertilă şi eficientă restrângerea ariei de studiu a psihologiei prin ignorarea vieții interne, în favoarea fatelor exterioare, observabile, considerând ideea că interiorul nu este şi nu trebuie să fie mai complex decât exteriorul, comportamentul in sine nefiind legat de nimic altceva. De aici şi tendinta sa de a exclude explicatia din psihologie,

explicația fiind operațiunea prin care se precizează sensul comportamentului prin raportare la altceva decât la el însuşi. În viziunea lui Watson comportamentul este prin el însuşi obiectul de cercetare al psihologiei şi, de aceea, observarea şi descrierea comportamentului fiind suficiente pentru predictia şi controlul lui şi, prin extensie, a psihicului uman.

O altă perspectivă privitoare la obiectul psihologiei a fost reprezentată de aşa numita psihologie a conduitei. Inițiată şi dezvoltată de Pierre Janet, această orientare a încercat să îmbine cele două perspective anteiroare absolutizatoare, prin valorizarea ambelor tipuri de realități psihice – interne şi externe. Studiind unele tulburări psihice, Janet a ajuns la două aspecte pe care şi-a bazat teoria: 1) studiul bolilor minttale ar putea constitui o cale de acces la cunoaşterea intelegerea vietii mintale normale, si 2) studiul bolilor mintale nu se poate face doar pe baza introspectiei. Plecând de la aceste aspecte, Janet a considerat că: „Psihologia nu este altceva decât ştiinta actiunii umane" adică ştiinta conduitei sau, şi mai exact, „studiul omului in raport cu universul şi mai ales in raporturile sale cu ceilalti oameni". Janet introduce, aşadar, în psihologie conceptul de *conduită,* intelegand prin aceasta din urmă atat totalitatea manifestărilor vizibile, orientate către „afară", cat şi totalitatea proceselor invizibile de organizare şi reglare a ei. Mai exact, conduita este ansamblul actelor unui individ, de la cele mai simple (mişcări) la cele mai complexe (rationament), orientate spre un scop şi incărcate de sens. In conceptia lui Janet conduita unifică şi sincronizează intr-un tot unitar comportamentul şi viata interioară subiectivă.

Puțin mai târziu, conceptul de conduită a fost pus în relație şi apoi identificat cu conceptele de acțiune şi de activitate, considerându-se că psihicul uman nu există decât *în* şi *prin* activitate. Abordarea activității ca obiect de studiu al psihologiei a permis ipostazierea psihicului ca un sistem aflat într-o permanentă organizare şi dispunând de autoreglare.

Astfel, a fost posibilă trecerea către o altă abordare a obicetului de studiu al psihologiei şi anume, omul concret. Conform acestei perspective, procesele, funcțiile şi capacitățile psihice ale omului nu există in sine fără legătură cu individul uman

concret, după cum activitatea este desfăşurată şi controlată de opersoană care dispune de o anume identitate psihofiziologică. Ca atare, incepe să se

complementare) şi s*olutii selective, optative* (care onstau in retinerea uneia sau alteia dintre perspectivele de abordare a diferitelor probleme, in functie de *scopul* sau *intentiile cercetatorului*, spre exemplu, dacă un cercetător vrea să studieze afectivitatea ca stare interioară, atunci perspectiva introspecționistă ar putea fi utilă, dar dacă doreşte să investigheze expresiile emotionale ca semne exterioare ale emotiilor şi conduitele determinate de acestea, probabil că punctul de vedere comportamentalist ar putea fi mai productiv.

Realismul ştiințific şi perspectiva newtonian-carteziană

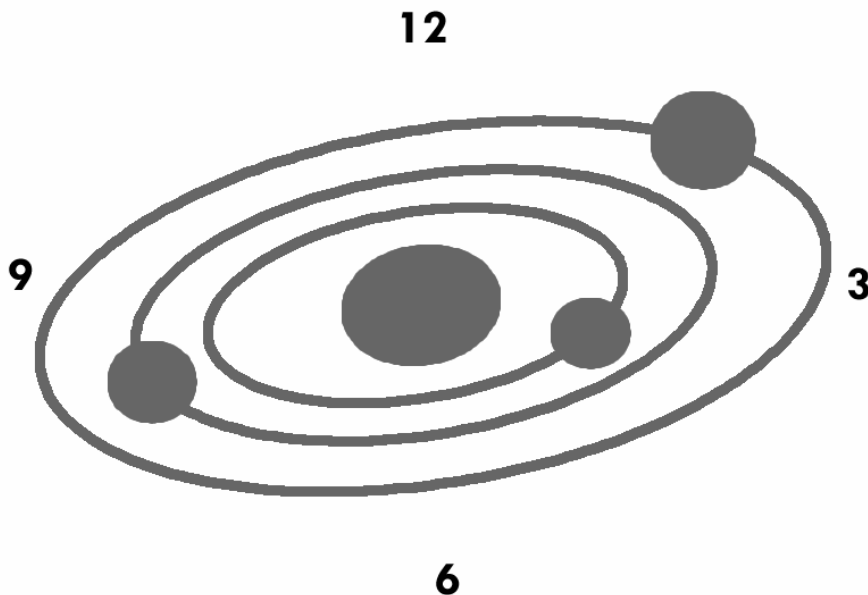
Timp de sute de ani, de cand Descartes a eliberat cercetarea stiintifica de dogmele bisericesti cu filozofia sa asupra dualismului, vederea noastra sau paradigma asupra lumii a fost bazata pe realismul materialist sau realismul stiintific. Dualismul imparte lumea in sfera obiectiva a materiei si sfera subiectiva a mintii.

La modul simplist, putem intelege acest fapt că obiectele sunt independente si separate de minte, o astfel de perspectivă fiind cea care a pus bazele principiului obiectivitatii. Cu timpul, orientarea tot mai largă în plan social către acceptarea investigației ştiințifice şi negarea dogmaticii şi a habotniciei religioase a determinat biserica să accepte principiul dualismului, ideile lui Descartes fiind implementate în fizică şi în planul cunoaşterii generale.

In secolul al XVIII-lea Newton a promovat in continuare punctul de vedere al materialismului realist pe baza principiului determinismului cauzal, idee conform careia mişcarea unui obiect fizic poate fi determinată cu exactitate, pe baza cunoaşterii poziției spațiale şi a vitezei de deplasare. Prin extrapolare în planul cunoaşterii generale, se consideră astfel că orice fenomen are o cauză care poate fi determinată cu necesitate, iar acest principiu se va aplica în toate planurile cunoaşterii universului şi a umanului. Cu timpul au apărut o serie de efecte perverse ale acestei situații. În medicină spre exemplu, faptul că există o cauză a unei boli a devenit un fapt de la sine înțeles, iar acest tip de perspectivă a dus

către tratarea simptomului şi nu a cauzei. Altfel zis, dacă o boală are o cauză pe care o putem identifica cu necesitate – de cele mai multe ori în plan organic – care se manifestă prin nişte simptome (acestea fiind în legătură directă cu cauza lor), atunci identificarea cauzei este mai degrabă “pierdere de timp”, aşa încât, soluția bolii este de cele mai multe ori văzută ca o simplă tratare a simptomelor, a părții vizibile a respectivei boli.

O bună exemplificare a perspectivei newtonian-carteziene asupra universului şi cunoaşterii este masa de biliard cosmic a lui Amit Goswami: “Ganditi-va la univers ca la o gramada mare de bile de biliard, mari si mici, pe o masa de biliard tridimensionala, pe care o numim spatiu. Daca cunoastem toate fortele care actioneaza asupra acestor bile de biliard in orice moment dat, atunci cunoscand conditiile initiale, avem posibilitatea de a calcula unde se va afla in viitor fiecare dintre aceste corpuri, sau unde s-au aflat ele la un moment dat. “

Albert Einstein a postulat un al treilea principiu al fizicii clasice. Teoria relativitatii susține ca viteza cu care se misca “bilele de biliard” trebuie să fie limitata de viteza luminii, ceea ce inseamna ca toate influentele dintre obiectele materiale pe continuumul spatio-temporal trebuie sa fie locale, adica trebuie sa traverseze o unitate de distanta intr-un anumit timp cu o viteza finita. Acesta este principiul localizarii.

Succesul realismului materialist sau stiintific in prezicerea si controlul conditiilor de mediu si declinul ulterior al puterii bisericii au facut ca realistii materialisti sa puna in curand sub semnul indoielii mintea, psihicul sau spiritul aflate in afara dualismului cartezian si sa rupa vechiul pact cu biserica. Astfel a fost adaugat un al patrulea principiu - principiul materialismului monist - care sustine ca toate lucrurile, inclusiv mintea si constiinta, sunt rezultatul materiei. Şi pentru că nu s-a aflat calea ştiințifică prin care mintea sau psihicul să fie emanată sau produsă de materie, a fost adaugat un al cincilea principiu, denumit epifenomenalism care susține că toate fenomenele mentale pot fi explicate ca fenomene secundare materiei datorita conditiilor fizice antecedente. Conştiința este privită ca “ fantoma din masina”, o proprietate specifică a creierului surprinsă doar atunci când creierul este privit dintr-un anumit punct de vedere.

Pentru majoritatea persoanelor din civilizatiile occidental-europene perspectiva asupra şi înțelegerea realitatii sunt determinate de cele ***cinci principii ale realismului materialist***:

1. Obiectivismul
2. Determinismul cauzal
3. Localizarea
4. Monismul fizic sau material
5. Epifenomenalism

Este important de subliniat şi reținut faptul că aceste cinci principii sunt ***postulate metafizice*** despre natura realitatii si nu concluzii derivate din experimente. De aceea, dacă observatiile sau experimentele ulterioare aduc date care contrazic un postulat, atunci, conform regulilor cercetarii stiintifice, acestea nu trebuie luate în considerare. In plus, daca o argumentatie rationala indica o bresa in teorie, atunci validitatea teoriei trebuie verificata. Practic, tot ceea ce înseamnă în acest moment cunoaştere şi investigație ştiințifică se raportează la un cadru de referință foarte strict şi, după unii gânditori, extrem de restrictiv şi dăunator pentru această cunoaştere. Existența cadrului de referință şi a postulatelor pe care se bazează cunoaşterea este esențială pentru produsele acestei cunoaşteri, de cele mai multe ori aceste produse pierzându-şi valabilitatea odată ce sunt scoase din acest cadru. Vom reveni pe parcurs asupra acestui fapt.

Principiile psihologiei ştiințifice

Cunoaşterea psihologică ştiințifică şi demersurile metodologice de acest tip se supun unor principii derivate din cadrul cunoaşterii ştiințifice generale. Obiectivul lor este de a a asigura coordonatele de referință ale analizei şi interpretării ştiințifice ale fenomenelor concrete. Vom prezenta – după M. Golu - în cele ce urmează aceste principii ale psihologiei ca ştiință.

Sunt considerate ca esențiale următoarele:

a. principiul determinismului (extern);
b. principiul relaționării neuro-psihice sau principilu reflexului;
c. principiul reflectării şi modelării informaționale;
d. principiul acțiunii şi al unității conştiință-activitate;
e. principiul genetic şi al istorismului;
f. principiul sistemicității.

a. *Principiul determinismului (extern)* impune obligativitatea analizei şi explicării psihicului pe baza unor condiții şi cauze reale obiective. El este în strânsă legătură cu postulatul determinismului cauzal şi postulatul obiectivismului din realismul ştiințific. Condițiile şi cauezele la care se referă acest principiu se referă

în principal la acțiunea asupra organelor de simț a stimulilor de diferite modalități şi grade de complexitate. La nivelul psihicul vorbim de un determinism mijlocit, adică orice acțiune a unui stimul extern se reflectă şi se modifică în stările şi condițiile interne ale subiectului. Ca urmare, relația dintre stimulul extern (S) şi reacția de răspuns (R) nu este de tip cauzal univoc, ci de tip probabilist. Acest fapt înseamnă că un stimul extern nu conduce cu necesitate şi invariabil la producerea unui singur răspuns, iar dacă totuşi se întâplă atunci o face doar cu o anumită probabilitate, de cele mai multe ori, necunoscută. În funcție de condițiile şi starea mijlocitoare – adică de starea individuală psihică - există posibilitatea ca subiectul să aibă o reacție absolut specifică şi personală. Aşadar, conduitele şi viață psihică sunt considerate ca aparținând unui *determinism complex multivariat*, denumit *determinism statistic*.

Totodată, se consideră că principalii factori determinativi externi pentru psihicul şi comportamentul uman sunt factorii socio-culturali, principiul determinismului luând forma specifică a principiului condiționării social-istorice şi culturale. Aceasta înseamnă că psihicul uman propriu-zis poate exista şi se poate forma numai în cazul existenței unui mediu social.

b) *Principiul relaționării neuropsihice* consideră că psihicul este definit ca funcție a sistemului nervos, a creierului. Acest principiu este consecința directă a postulatului monismului fizic. Se consideră astfel, că mecanismul producerii oricărui proces psihic este de natură reflexă, fiind mediat de procese fiziologice nervoase (excitație, inhibiție, modulări ale amplitudinii şi frecvenței influxului nervos etc.). Acest principiu susține totodată că la nivelul creierului nu se generează percepții, idei, trăiri emoționale, atitudini etc. în virtutea structurii sale celulare interne, ci numai prin recepționarea, prelucrarea şi interpretarea stimulilor din afara sa. Din principiul relaționării neuro-psihice, derivă principiul unității dialectice a psihologicului şi fiziologicului care susține că niciun proces psihic nu se poate realiza fără un anumit ansamblu de transformări şi fenomene neurofiziologice specifice. Astfel, din punct de vedere genetic şi cronologic, fiziologicul precede şi condiționează psihologicul, dar acesta posedă caracteristici calitative proprii, care sunt ireductibile la fiziologic, neputând fi explicate doar pe această bază. Astfel,

atributele de subiectiv şi de ideal sunt aplicabile numai proceselor psihice, nu şi celor fiziologice, care aparțin fenomenelor substanțial-energetice obiective. Pe măsură însă ce psihicul individual se dezvoltă şi se consolidează, el devine relativ autonom față de baza fiziologică inițială – consideră adepții psihologiei realist ştiințifice - şi astfel devine capabil să influențeze nivelul fiziologic şi somatic subiacent. Astfel, se pot explica o serie de tulburări psihosomatice precum şi o parte din mecansimele şi efectele psihoterapeutice.

c) *Principiul reflectării şi modelării informaționale* stă la baza înțelegerii naturii existențiale sau a statutului ontologic al psihicului, fiind traducerea psihologică a epifenomenalismului. Acest principiu încearcă să răspundă la întrebarea „în ce formă sau modalitate există psihicul?”. Se consideră astfel că psihicul există, pe de o parte, ca o formă particulară de reflectare subiectivă şi ideală (nonsubstanțială) şi, pe de altă parte, ca informație. Astfel, percepțiile, reprezentările, noțiunile sunt modele informaționale interne ale lucrurilor, fenomnelor şi situațiilor obiective externe, iar faptul că psihicul are o astfel de natură reflectorie-informațională este argumentat prin necesitatea de adaptare a individului la un mediu existențial mai complex, căpătând astfel un rol reglator, optimizator, organizator. Ca şi informația, psihicul exprimă şi ne dă măsura gradului de organizare la nivelul sistemelor animale şi umane.

d) *Principiul acțiunii şi al unității conştiință-activitate* ne obligă să recunoaştem interdependența legică dintre planul comportamental extern şi planul subiectiv intern. Spre exemplu, se consideră că prima formă de manifestare a psihicului în ontogeneză o constituie acțiunea directă a copilului cu obiectele şi lucrurile din jurul său. Treptat, prin interiorizare treptată, stadială, schemele de organizare şi desfăşurare a acțiunilor externe – de descompunere, de comparare (măsurare), de grupare, de asamblare etc. - devin matrici ale structurării operațiilor mentale, care dobândesc autonomie completă, putându-se desfăşura fără apelarea la suport obiectual sau imagistic, de-abia în jurul vârstei de 14 ani. Pe măsură ce se formează şi se consolidează, structurile interne ale psihicului încep să acționeze şi să regleze în plan extern, îndeplinind rolul individului de factor modelator şi acțional asupra realității obiective.

e) *Principiul genetic şi al istorismului* susține că psihicul nu este un dat sau un fapt predeterminat şi imuabil, el devenind şi evoluând de-a lungul existenței individuale. Traiectoria dinamicii psihicului în plan individual tinde să se suprapună cu traiectoria dinamicii organismului, punând în evidență trei mari segmente: *segmentul ascendent antientropic*, în interiorul căruia au loc procesele de dezvoltare, consolidare, maturizare, *segmentul optimumului funcțional*, în cadrul căruia toate componentele sistemului se mențin la valori ridicate şi *segmentul descendent entropic*, în cadrul căruia se acumulează efectele entropice, de regresie şi dezorganizare.

f) *Principiul sistemicității* a fost introdus în psihologie de către adepții orientărilor cibernetico-sistemice, fiind acceptat mai degrabă ca principiu organizator şi coagulant al vieții psihice. Astfel, se consideră că psihicul nu trebuie privit ca o sumă aritmetică de elemente în sine independente, ci ca un sistem ale cărui componente se află într-o relație de interdependență, condiționându-se şi influențându-se reciproc. Acest fapt determină şi apariția unor calități supraordonate elementelor, care deşi nu aparțin niciunui element singular, imprimă un anumit stil şi influențează funcționarea de ansamblu a sistemului psihic, iar cu timpul în orice proces psihic particular imprimându-se pecetea acest stil specific de funcționare, similar unei matrici generative. O astfel de abordarea sistemică se opune abordării asociaționiste bazată pe principiul descompunerii şi recompunerii elementelor atomare.

Noile principii ale cunoaşterii.

Considerații asupra perspectivei noii fizici

Odată cu publicarea teoriei relativității de către Albert Einstein şi a teoriei cuantice de către Werner Heisenberg, a luat naştere ceea ce acum se numeşte „noua fizică”. Aceste teorii, împreună cu experimentele aiacente, vor demonstra că ipotezele fizicii newtoniene şi, ca atare, metodologia şi demersurile de cunoaştere bazate pe această perspectivă, reprezintă doar simple aproximări ale realității. Astfel, ele îşi păstrează în continuare utilitatea mai degrabă pentru specialiştii în

inginerie şi construcții, dar care nu aspiră în niciun caz la surprinderea realității lumii şi a integralității vieții.

Ambele teorii - cea relativistă şi cea cuantică – împărtăşesc viziunea integralistă. Astfel, relativitatea nu consideră spațiul asemenea lui Democrit ca un loc al nimicului regăsit printre atomii solizi din realitatea fizică, ci consideră că universul este reprezentat sub forma unei țesături continue şi neîntrerupte, în care atomii reprezintă doar nişte caracteristici locale ale acestei trăsături. Universul nu este un gol populat cu obiecte din loc în loc, ci este plin de substanță, în care există zone de prim plan şi zone de plan secund, structura universului fiind însă neîtreruptă şi continuă.

Pe de altă parte, teoria cuantică vede toate cațiunile ca fiind continue, curgătoare, neîntrerupte. Dacă, spre exemplu, supunem studiului mai multe particule atomice, tot acest demers este văzut ca un tot unitar, iar particulele nu pot exista izolate, ci contribuie la experiment ca un tot deplin şi integral.
Deşi toate aceste descoperiri au avut loc la începutul secolului XX, abia acum oamenii de ştiință şi teoreticienii au început să integreze şi să considere paradigmele noii fizici. Alex Comfort consideră că principalul motiv pentru care noile descoperiri ale fizicii sunt privite cu rezervă este faptul că ele nu sunt uşor de înțeles şi mai ales de vizualizat. Cosmosul lui Newton era unul „prietenos” şi suficient de „vizual”, era un ceas cosmic care funcționează fără efort, în timp ce noua viziune este greu de imaginat: timpul nu mai este linear şi dobândeşte statut egal cu distanța, iar Cosmosul nu mai are trei dimensiuni ci patru.

În esență, se consideră ca toate sistemele materiale poseda o caracteristica principala: dualitatea unda-particula. Astfel, electronii - care in fizica clasica newtoniana actionau ca particule, pot in conditii speciale sa se comporte ca unde, respectand legile electromagneticii si nu cele ale mecanicii.

Totodată, se afirmă că toate actiunile care au loc in fizica pot fi masurate, iar cele mai mici unitati energetice, care nu mai pot fi subdivizate sunt "cuantele" (de aici si denumirea de fizica cuantica). De exemplu, un atom poate face un salt de la o stare la alta, fara a trece prin stadiile intermediare, cu emisia unei cantitati cuantice de energie luminoasa. Cand particulele interactioneaza, este ca si cum

ele ar fi conectate prin legaturi invizibile la un intreg. Pe scara larga, aceste conexiuni invizibile sunt atat de multe incat analiza lor devine probabilista.

Nouă fizică a introdus şi proprietatea de "ne-localizare" cuantica care semnifica faptul ca particule aflate la distante macroscopice unele de altele pot sa interactioneze unele cu altele intr-un mod ciudat, ca si cum ar fi inter-conectate, insa legatura dintre ele este necunoscuta. Este ca si cum ar exista un "intreg" care coordoneaza prin metode necunoscute fiecare particica din univers. Bohr si Heisenberg au dezvoltat aceasta idee, demonstrand ca nu se pot face observatii obiective, intrucat *observatorul*, chiar prin acțiunea sa de observare, modifică starea cuantică a sistemului observat.

Cunoaştere comună şi cunoaştere ştiinţifică

Ştiinţele şi-au fundamentat discursul şi demersurile de cercetare pe opoziţia dintre cunoaşterea comună şi cunoaşterea ştiinţifică. S-a spus de nenumărate ori – şi aceasta pe drept cuvânt – că pentru a obţine rezultate valide din punct de vedere ştiinţific este necesar nu doar să ne îndepărtăm de simţul comun, de cunoaşterea comună de la nivelul vieţii de zi cu zi, dar chiar să se producă o “ruptură” epistemologică între cele două tipuri de cunoaşteri.

Cunoaşterea comună “nu este altceva decât însuşirea de către agentul cunoscător a unei informaţii legate nemijlocit de condiţiile praxiologice în care acţionează” (Popa, 1972). Moscovici şi Hewstone consideră că simţul comun este un “corpus de cunoştinţe fondat pe tradiţiile împărtăşite şi îmbogăţite de mii de obervaţii şi experienţe sancţionatre de practică” (Fischer, 1990)

Se consideră că simţul comun acţionează în două etape:

- prima etapă de cunoaştere spontană în care ne facem o idee, avem o părere despre evenimentele în cauză; este o imagine imprecisă, uneori greu de tradus în discurs raţional; spre exemplu, spunem despre unele persoane că au o intuiţie excepţională legată de un anume fapt, intuiţie însă pe care nu o pot explica în termeni discursivi şi cauzali, deşi într-un astfel de caz

cunoaşterea poate depăşi nivelul simțului comun, fiind vorba de cunoaştere intuitivă ale cărei rezultate pot fi superioare cunoaşterii ştiințifice;

- în a doua etapă se produce o extrapolare a explicațiilor de la situațiile trecute la cele prezente sau viitoare, mai degrabă o căutare a sensurilor posibile ale evenimentului actual în explicațiile şi informațiile din experiențele anterioare similare.

Se spune, aşadar, că simțul comun are două forme esențiale: simț comun de prima mână – adică ansamblul cunoştințelor spontane rezultate din experiența directă a agenților cunoscători - sau simț comun de mâna a doua în care rezultatele demersurilor de cunoaştere a realității sunt bazate atât pe experiența directă cât şi pe cunoaştințele ştiințifice dintr-un anumit domeniu pe care le are agentul cunoscător.

Cunoaşterea comună este influențată de o serie de factori:

- enculturația – transmiterea informațiilor culturale şi a tehnicilor civilizatoare şi de stăpânire a mediului de la o generație la alta; în acest caz o influența determinantă o are limbajul ca matrice internă de transmitere, structurare, dezvoltare şi internalizare a informațiilor relevante din respectiva comunitate;
- socializarea - transmiterea normelor valorice şi morale după care îşi ghidează existența respectiva comunitate şi formarea personalităților individuale în raport cu aceste norme; există o socializare primară care se realizează în familie şi care presupune transmiterea de catre părinți a normelor morale fundamentale către copii, educarea acestora în consens cu valorile societății din care acesta face parte şi o socializare secundară care se face în instituții specializate (de învățământ, religioase, militare, de reeducare etc.)

Experiența directă a oamenilor cu mediul, cu semenii şi cu propria persoană este influențată puternic de aceşti factori şi este limitată prin însăşi faptul cunoaşterii comune.

Donald McBurney susține că simțul comun are două limite fundamentale:

- standardele acestei cunoaşteri diferă dintr-un moment în altul şi dintr-un loc în altul în funcție de atitudini şi de caracteristicile culturii;

- recunoaşterea adevărului credințelor la acest nivel se face în planul practicării lor concrete; (exemplu – proba vinovăției şi neputința de a înghiți o cantitate mai mare de cereale).

O prezentare extrem de pertinentă şi validă a valențelor şi limitelor cunoaşterii comune o face Petru Iluț în lucrarea sa *Abordarea calitativă a socioumanului*.

El consideră că virtuțile cunoaşterii comune (cotidiene) pot fi exprimate astfel:

1. Realitatea socioumană este ontic direct accesibilă indivizilor obişnuiți. Ea este "pe măsura omului" din punctul de vedere al mărimilor entităților de cunoscut şi al gradului lor de organizare. Acest nivel "mezo" al existenței, spre deosebire de cel micro sau macro, nu presupune, în principiu, aparate sau instalații speciale (microscoape, telescoape etc.) pentru a observa şi înregistra stări, caracteristici şi procese.

2. Realitatea socioumană nu numai că este ca ordin de mărime nemijlocit accesibilă individului obişnuit (tipic, modal), dar îi este acestuia şi foarte familiară. Gradul de familiaritate nu provine doar din proximitatea spațială în sine, din prezența fizică în mijlocul celorlalți, în interiorul grupurilor şi aşezămintelor sociale (comunități, familie, locuri de muncă şi alte instituții şi organizații), ci din aceea că oamenii dezvoltă şi împărtăşesc credințe, explicații, motivații, valori şi simboluri comune. Altfel spus, ei sunt capabili să înțeleagă gândurile şi acțiunile semenilor lor. Or, a descrie şi a explica socioumanul înseamnă în considerabilă măsură a înțelege resorturile comportamentelor individuale şi colective.

3. Strategiile cognitive la nivelul practicii cotidiene sunt complexe, flexibile şi subtile. Pornind de la cercetările de antropologie cognitivă, în speță de la preocupările de etnoştiință şi etnometodologie - studiul metodelor prin care oamenii îşi reprezintă şi organizează viața curentă – s-a dezvăluit ingeniozitatea, abilitatea şi chiar raționalitatea demersurilor cognitive în practica curentă.

4. În câmpul lor de competență psihosocială (spațiul familial, de muncă, şcoală, locuri publice şi alte instituții formale şi informale), indivizii obişnuiți se comportă - conform unei expresii cunoscute deja de câteva decenii în psihologia socială şi sociologia cunoaşterii - ca nişte “mici oameni de ştiință”. Cu greu pot fi

găsite constatări şi explicații în disciplinele socioumane care să nu aibă corespondent în conştiința comună.

5. Când se discută de raportul cunoaştere comună - cunoaştere ştiințifică în perimetrul socioumanului se trece îndeobşte cu vederea un fapt foarte important, susține Iluț. Şi anume acela că simțul comun nu este ceva omogen, amorf, nediferențiat. Dimpotrivă, el apare ca puternic stratificat din punctul de vedere al potențialului cognitiv, mergând de la constatări simple, clişee şi prejudecăți, până la observații şi raționamente de mare finețe şi profunzime, la explicații şi interpretări nuanțate. În funcție de inteligență şi nivel de cultură, de multitudinea şi varietatea experiențelor socioculturale, indivizi nespecialişti propriu-zis în studierea socioumanului au grade diferite de aprehensiune a lui.

Tot Petru Iluț prezintă limitele cunoaşterii comune astfel:

1. La nivelul cunoaşterii comune este masiv prezentă subiectivitatea (clişee de gândire, interese, aspirații, valori), ceea ce poate deforma de la început conținutul informațional prin însăşi percepția incorectă a realității. Funcționează, printre altele, expunerea şi filtrarea selectivă, adică tendința ca, deliberat sau nu, oamenii să se expună şi să rețină mai mult informațiile care concordă cu propriile păreri (crezuri) şi să le evite pe cele disonante.

2. Chiar dacă reprezentările (percepțiile) obținute la nivelul simțului comun ar fi corecte şi pertinente, ele sunt întotdeauna particulare, rezultat al unui context concret. Or, o eroare des întâlnită în retoricile cotidiene constă în tendința oamenilor de a generaliza şi de a absolutiza constatările pe marginea unei situații specifice la fenomenul ca atare (numită în literatura americană overgeneralization);transformăm, fără să ne dăm seama, caracteristicile unui fragment al realității sociale imediate în caracteristici universale.

3. Conştiința comună poate cădea relativ uşor în pericolul de a înregistra doar legături aparente (şi de multe ori false) `ntre dimensiuni, factori, variabile.

4. Reprezentărilor şi constatărilor simțului comun le lipseşte în general precizia, exactitatea; oricât ar fi de juste şi pătrunzătoare, ele sunt formulate în termeni vagi şi nu se bazează pe numărare şi/sau măsurare.

5. Pe lângă limitele şi erorile mai sus expuse, care au un caracter oarecum general, studiile de cogniție socială au identificat şi sistematizat şi unele mecanisme şi efecte distorsionante mai specifice ale conştiinței comune:

a. Efectul falsului consens, adică faptul că indivizii au tendința de a se considera, în ce priveşte acțiunile, judecățile şi modul lor general de comportare, mult mai asemănători cu semenii lor decât sunt în realitate.

b. Efectul încadrării (frame) sau al cadrului de referință, constând în aceea că prejudecățile şi aprecierile noastre relativ la diferite obiecte, persoane, instituții şi probleme sociale sunt afectate în mare măsură de felul în care este prezentată informația despre ele, de cadrul în care ea apare.

De-a lungul istoriei s-au impus mai multe modele de generare şi testare a adevărului enunțurilor despre realitate. Astfel, Walter Wallace (Chelcea, 2001) vorbeşte despre patru astfel de modele:

Modelul autoritarian s-a afirmat în antichitate, dar a continuat până în contemporaneitate. Regi, preşedinți sau savanți se considera că ar avea atributul natural sau supranatural de a produce adevărul. Deci, adevărul era garantat de calitățile de excepție ale producătorului enunțurilor. Modul autoritarian se întâlneşte azi sub apelul la argumentul autorității.

Modul mistic prin care calitatea cunoaşterii adevărate este conferită numai profeților şi marilor mistici prin starea de grație.

Modelul logico-rațional se centrează pe logica formală. Se face apel la „primele principii" şi prin deducție se stabileşte adevărul. Principala grijă constă în rigoarea judecății logice, fără a se urmări corespondența cu realitatea. În fine, modul ştiințific de determinare a adevărului îmbină preocuparea pentru aplicarea corectă a metodei de cunoaştere cu observația riguroasă a fenomenelor.

Modelul ştiințific asigură desubiectivizarea cunoaşterii, încercând să ofere o imagine despre lumea înconjurătoare cât mai apropiată de realitate, şi nu aşa cum îi apare unui individ la nivelul simțului comun. Modul ştiințific reprezintă astăzi principala cale de cunoaştere a comportamentelor individuale şi de grup, a faptelor, a fenomenelor şi proceselor psihosociale. Modelul ştiințific de cunoaştere are la bază postulatele realismului ştiințific.

Cunoaşterea şi cercetarea ştiințifică se bazează la acest moment în bună măsură pe postulatele realismului ştiințific, acceptate de către întreaga comunitate ştiințifică, J.W.Vander Zanden sintetizând astfel aceste postulate:

Principiul realismului : lumea există independent de observațiile noastre, nu e creată de simțurile noastre ;

Principiul determinismului : relațiile din lume sunt organizate în termenii cauza-efect ;

Principiul cognoscibilității : lumea poate fi cunoscută prin observații obiective.

La acestea trei, Mc Burney (1983) a mai adăugat şi:

Principiul raționalității : lumea externă poate fi cunoscută pe cale logică (acest principiu poate fi subsumat principiului 3)

Principiul regularității : fenomenele din lume se produc în mod logic.

O contribuție importantă la metodologia cercetării ştiințifice a avut-o Patrick Suppes prin promovarea *empirismului probabilist*. Vorbind astfel despre principiul determinismului – considerat ca fiind unul dintre cele mai importante principii ale cunoaşterii ştiințifice - vom putea spune ținând cont de metafizica probabilistă că determinismul de tip laplaceean nu funcționează şi nu poate fi aplicat cu succes în planul cunoaşterii psihosociale, cu atât mai puțin strict în plan psihologic.

Iată care sunt, mai întâi, ***principiile metafizicii neotradiționale*** – reprezentanta directă a *realismul ştiințific* şi care susține *determinismul clasic lapaceean*:

- viitorul este determinat de trecut;
- orice eveniment are o cauză determinată suficientă;
- cunoaşterea trebuie să se întemeieze pe certitudine;
- cunoaşterea ştiințifică poate, în principiu, să fie adusă până la nivelul de cunoaştere cu diferite niveluri de generalitate;
- cunoaşterea şi metoda ştiințifică pot fi, în principiu, unificate.

În cele ce urmează prezentăm ***principiile metafizicii probabiliste***:

- legile producerii fenomenelor naturale au în esență caracter probabilist;

- cauzalitatea are un caracter probabilist;
- certitudinea cunoaşterii, în sensul preciziei absolute a măsurilor, este irealizabilă;
- ştiințele, ca terminologie, obiect şi metodă, se caracterizează prin pluralism.

Evident, o astfel de abordare este mai aproape de o perspectivă integrală şi firească a cercetării şi cunoaşterii psihologice.

Septimiu Chelcea, citându-l pe Martyn Hammersley, arată care sunt trăsăturile care diferențiază cercetarea de tip socio-uman de alte activități:

- o astfel de investigație are ca scop descoperirea adevărului şi nu producerea dovezilor pentru susținerea unei poziții deja adoptate;
- cercetarea socio-umană este mai degrabă preocupată de producerea informațiilor referitoare la fapte şi nu de enunțul judecăților de valoare;
- un astfel de demers are un scop teoretic, deşi problemele teoretice din ştiințele socio-umane au şi o puternică dimensiune practic-aplicativă;
- cercetarea tinde spre formularea unor legi;
- se consideră că măsurarea şi controlul variabilelor sunt esențiale în cercetările socio-umane.

Gary King, Robert Keohane şi Sidney Verba apreciază că cercetarea ştiințifică a socio-umanului are patru caracteristici:

- obiectul cercetării îl conctituie formularea de inferențe (a face inferențe înseamnă „a trage concluzii mai generale privitoare la ceva care nu este observabil, pornind d ela datele colectate”);
- procedurile din acest demers sunt publice (dar această caracteristică este valabilă cu precădere în sociologie, considerându-se că sociologia este publică şi trebuie să fie transparentă;
- concluziile sunt incerte (întreaga cunoaştere este incertă, certitudini avem doar în credințele noastre; se consideră, de aceea, că cercetătorul care nu se îndoieşte de rezultatele investigațiilor lui nu merită să fie luat în considerație);
- caracterul ştiințific este dat de metoda folosită (Karl Pearson apreciază că: „Unitatea ştiinței constă în metodă, nu în materialul de studiu”).

În 1895 Emile Durkheim spunea că sociologia trebuie “să ne facă să vedem lucrurile altfel de cum apar omului de rând; căci obiectul fiecărei ştiinţe este de a face descoperiri, şi orice descoperire deconcertează mai mult sau mai puţin opiniile acceptate.” Deşi la prima vedere destul de validă şi fecundă, o astfel de perspectivă programatică a determinat apariţia unui efect pervers al cunoaşterii ştiinţifice. Astfel, odată cu trecerea timpului, sensul acestei fraze a fost pe de o parte absolutizat, iar cunoaşterea intuitivă, spre exemplu, a fost eliminată din arsenalul cunoaşterii aşa-zis valoaroase. Tot ca exemplu, putem arăta cum ritualurile arhaice au fost considerate doar manifestări ale iluziei controlului asupra evenimentelor pe care de fapt nu le putem influenţa, fără a considera funcţiile de echilibrare socială şi dezvoltare psihologică ale acestor ritualuri. Pe de altă parte, îndemnul lui Durkheim a fost redus doar la perspectiva ştiinţifică, fiindcă, dacă spre exemplu, rezultatele unui experiment nu se încadrează în postulatele raţionalismului ştiinţific, iar acestea apar ca “descoperiri” deconcertante pentru comunitatea ştiinţifică, atunci el nu este luat în considerare şi validat ca valoros. În acest sens, spre exemplu, putem vorbi de studiile privind fenomenul sincronicităţii, ale căror rezultate au fost de cele mai multe ori puse pe seama hazardului, a întâmplării sau a unor erori metodologice.

Considerăm ca fiind extrem de limitativă pentru psihologie cantonarea definitivă şi irevocabilă doar într-o anumită arie a cunoaşterii sau doar într-o anumită paradigmă de studiu. Efectele negative ale enculturaţiei se pot manifesta atât în cunoaşterea comună, cât şi în cunoaşterea ştiinţifică, iar limitele limbajului se fac simţite indiferent dacă acesta este unul comun, natural sau ştiinţific, artificial.

Cunoaşterea prin explicaţie şi prin experienţă. Nivelul discursiv şi cel evocativ al cunoaşterii

Trecând dincolo de opoziţia – mai mult sau mai puţin reală – dintre cunoaşterea comună şi cea ştiinţifică, putem afirma că fenomenele unei realităţi – cu atât mai mult cu cât această realitatea este una psihosocială – pot fi cunoscute

fie apelând la explicații cu privire la respectivele fenomene, fie prin participarea la ele sau prin trăirea lor nemijlocită. Din punctul de vedere al ştiinței actuale, se consideră că o cunoaştere adecvată a unui domeniu nu se poate face decât dacă se ajunge la explicații cu un înalt grad de întemeiere care să permită înțelegerea specificului respectivului domeniu. O astfel de perspectivă este constestată de unii dintre epistemologi, printre argumentele lor fiind şi acela că – la un anumit nivel – unele fenomene nu mai pot suporta explicații, bazate pe un limbaj discursiv, rațional. În aceste cazuri, ar trebui să apelăm la un nivel superior de tip evocativ, nondiscursiv, care să poată oferi o cunoaştere mai degrabă mistică şi intuitivă, decât una explicativă. Discuțiile – numeroase şi fertile – cu privire la validitatea şi „adevărul" cunoaşterii pe bază de explicație sau a cunoaşterii experiențiale, ca şi a diferențelor dintre nivelul discursiv şi cel evocativ al acestei cunoaşteri, ar putea sugera că este necesară o schimbare de perspectivă – fundamentală chiar – pentru ceea ce reprezintă ştiința psihologiei contemporane şi viitoare. Văzută până acum ca un deziderat al psihologiei, apropierea de modelul fizicii cartezian-newtoniene – în condițiile în care chiar ştiința fizicii şi-a reconsiderat pozițiile – nu poate decât să limiteze adevărata cunoaştere psihologică şi să confere psihologiei acelaşi statut prăfuit şi nerealist de permanent candindat la poziția de ştiință. Paradoxal, pe măsură ce psihologia caută să ajungă la falsul podium „ştiințific", fizica începe să-şi schimbe sensul de evoluție, venind către locul de care – până acum – psihologia încerca să se îndepărteze.

Pentru a reveni la cunoaşterea bazată pe explicație, iată felul în care I.Mărginean (2000) defineşte explicația: "un elaborat (o construcție) prin care un eveniment sau fenomen devin inteligibile prin identificarea cauzelor, a naturii, a interrelațiilor".

Se consideră că în ştiințele socio-umane trebuie să explicăm asocierea dintre un obiect şi o calitate. Explicația este o relație ce utilizează întrebarea "De ce?". Generatorul problemei este ***explanandum-ul*** (sau fenomenul explicat), ceea ce explicăm. Răspunsul se numeşte ***explanans*** (sau elementul explicativ) şi constă din propoziții cu diferite grade de generalitate. Explanansul este alcătuit din

legi şi teorii explicative, dar se poate referi şi la "*semnificațiile atribuite de actorii sociali sau de raționamente ale acestora*". (Mărginean, 2000)

A.Mihu considera că într-o cercetare explicația este formulata ca o ipoteză, şi anume o explicație plauzibilă referitoare la relațiile dintre fenomenele studiate. "*Avem de-a face cu o teorie potențiala, iar prin verificarea ipotezei se ajunge la teoria propriu-zisă*" (Mihu, 1973). Mihu denumeşte acest proces "pulsație propozițională". Schema propusă de A.Mihu este valabilă atât în cazul cercetărilor empirice (urmând un continuu descendent al importanței de la abordările preponderent cantitative, experimentale şi până la cele preponderent calitative, neexperimentale), cât şi în cazul celei teoretice.

I.Mărginean (2000), enumeră următoarele categorii de explicații:

1. explicația cauzală (identificarea unui eveniment);

2. explicația probabilistă;

3. explicația de specificare a înțelesului (*meaningful explanation*) şi a scopului (*purposive explanation*), când un eveniment este explicat prin motivațiile, dorințele, intențiile actorilor;

4. explicația funcțională;

5. explicația evoluționistă sau ecologică (apariția şi manifestarea unui simptom ca adaptare la o situație existențială specifică).

6. explicație teleologică (în care nu cauzele sunt considerate ca explicații, ci scopurile);

7. explicația deductivă – iar aceasta comportă mai multe variante:

a) ipotetico-deductivă - prin care se deduce o consecința logica din propoziții ştiințifice;

b) deductiv-nomologică – prin care legile generale sunt considerate ca baza a explicației;

c) nondeductivă – prin care se trece de la o propoziție cu un anumit nivel de generalitate la o propoziție cu un nivel mai înalt de generalitate sau de la o propoziție la alta, situate la acelaşi nivel de generalitate

S.Chelcea consideră că, în testarea ipotezelor nu poate fi urmată în exclusivitate inferența inductivă pentru că, de cele mai multe ori, aceasta este incompletă. Generalizări empirice, consideră S.Chelcea, se realizează cu un anumit grad de valabilitate, înregistrându-se astfel o ambiguitate epistemica a explicației statistice. (Chelcea, Mărginean, Cauc, 1998)

Termen. Concept. Noțiune.

Operaționalizarea conceptelor

Vom prezenta în cele ce urmează o analiză a conceptelor din ştiințele socio-umane bazată în principal pe analiza similară a lui Septimiu Chelcea.

Semnele sunt simboluri din logică sau litere ale alfabetului care, ordonate după reguli precise, comunică ceva despre calitățile unităților sociale. Fiecărui semn îi corespunde o *semnificație* (sau mai multe), iar relația semn-semnificație se stabileşte printr-o *regula semantică*. În plus, atunci când scriem literele una lângă cealaltă într-o ordine precisă, ele alcătuiesc un cuvânt care semnifică *altceva* decât literele alfabetului. Acest cuvânt este ***designatul***, iar obiectul numit de semn este ***denotatul***. Un exemplu: cuvântul “medic” este înțeles de toată lumea ca fiind persoana calificată să trateze pacienții bolnavi. Cuvântul medic este designatul, “obiectul propriu-zis” ce face parte din realitate (cu calitățile lui), reprezintă denotatul. Mai atragem atenția asupra termenilor conotație şi polisemie.

Sensurile diferite de denotația cuvântului reprezintă ***conotația*** (exemplu: cuvântul ”medic” reprezintă un denotat atunci când spunem “*medicul vindecă oameni*”, dar este un conotat atunci când afirmăm “*…eşti medic în motoare auto*”).

Cuvântul ***polisemie*** provine din unirea a două cuvinte greceşti *polis* – numeros şi *semantikos* – semnificație, şi se poate defini, oarecum forțat, drept “cuvânt cu semnificații numeroase”.

Termenul reprezintă o “expresie lingvistica minimă cu înțeles distinct” (Chelcea, 2001), S.Chelcea clasifică termenii în trei categorii:

- termenii referențiali care au ca designat o entitate fizică (persoană, mulțime umană, oraş, etc.) sau o entitate ideală (inteligentă, deviantă, etc.); mulțimea obiectelor fizice sau a entităților ideale constituie *extensiunea* termenului, iar totalitatea calităților lor constituie *intensiunea* termenului;

- *termenii nereferențiali* sau logici care aparțin “vocabularului” logicii: şi, sau, este inclus, include, egal, implica, etc.;

- *termenii extralogici* (referențiali) conectați între ei cu ajutorul termenilor logici, definiți ca fiind noțiuni simple, cu ajutorul cărora prin combinare, pot fi definite noțiuni derivate, cu ajutorul termenilor logici.

S.Chelcea face o analiză interesantă referitoare la semnificația în ştiințele socio-umane a termenilor “împrumutați” din limbajul comun. Astfel, termenii societate şi cultura au un anumit înțeles pentru o persoană cultivată, bună vorbitoare de limba romană, însă, termeni precum *anomie*, *aculturație* sau *gulere albe*, rămân fără înțeles pentru persoanele lipsite de o cultură de specialitate (sociologică, juridică, psihologică). Pe de alta parte însă, citându-l pe H.Zetterberg, S.Chelcea atrage atenția şi asupra impreciziei unor termeni sau asupra încărcăturii afective puternice pe care o dețin, fapt care face dificila utilizarea lor. Exemplele alese de autor sunt societate (care poate desemna fie “sistemul social global”, fie “pătura superioară”), subcultură, birocrație, devianta, etc. Problema care se pune – şi pe care o analizează S.Chelcea – se referă la dubla posibilitate pe care o are cercetătorul, şi anume, aceea de “a opta pentru una din cele doua strategii de îmbogățire a vocabularului ştiințelor socio-umane: denumirea unui nou fenomen printr-un termen din limbajul comun sau crearea unui termen nou pentru designarea fenomenului descoperit. Ambele strategii au avantaje şi dezavantaje” (S.Chelcea, 2001).

S.Chelcea (2001) realizează o clasificare a conceptelor în ştiințele socio-juridice, folosind diverse criterii. Astfel, după conținut, conceptele se împart în:

- concepte ce designează *unități sociale* (grupuri, societăți umane sau rezultatele materiale şi spirituale ale oamenilor, ca ființe sociale);

- concepte ce au ca referențial *calitățile obiectelor sociale* (coeziune, tânăr, inteligent, integrat). Această categorie a conceptelor ce desemnează calități se subîmparte în două clase, prima înglobând referiri la caracteristicile individuale (trăsături, proprietăți, calități ale indivizilor), cea de a doua referindu-se la caracteristicile grupale. Ambele "subclase" pot semnifica moduri de a fi (vârsta, sex, inteligența) sau moduri de a face (a calatori, a învăța). Şi tot categoria ce desemnează calități, mai poate fi clasificata în funcție de semnificația *relație* (fiu, duşman, prieten) sau *context* (de exemplu, calitatea unei persoane de a aparține unei anumite etnii, clase sociale, naționalități, etc.) (S.Chelcea, 2001).

În funcție de nivelul la care se referă caracteristicile în cauză întâlnim:

- concepte ce desemnează fie *caracteristici analitice* (sunt concepte ce semnifică proprietăți care rezultă din însumarea caracteristicilor individuale ale membrilor unui grup, cum ar fi vârsta medie a elevilor dintr-o clasa);

- concepte ce desemnează *caracteristici globale sau integrale* (cum ar fi structura de putere, democratizarea, totalitarismul).

Citându-l pe S.Moscovici (1990) exemplul dat de S.Chelcea, în acest sens, este elocvent.

"*Democrația nu rezultă din comportamentul indivizilor x, y, sau z. Ea este … un "fapt social total", penetrând întreaga viața socială, relațiile de familie şi la locul de munca, etc*." (S.Chelcea, 2001)

După tipul de referențial avem:

- concepte cantitative (cele care au ca referențial mărimea, greutatea, gradul de intensitate al caracteristicilor unităților sociale, ca de exemplu "coeziune puternică", "vârsta de 18 ani", "grup numeros");

- concepte calitative (a căror caracteristică desemnată, există sau nu, ca de exemplu, stil de conducere democratic – “există diferite niveluri ale democrației” – activitate intelectuală – “conține şi elemente de muncă fizică”)

După nivelul de generalitate conceptele se împart în:

- *concepte individuale*, considerate *concepte istorice* (sunt concepte al căror designat are o mare determinare spațio-temporală şi care designează o singură unitate socială: Muntele Ceahlău, profesorul Popescu);
- *concepte generale* considerate *invarianți, universalii sau concepte aistorice* (sunt concepte care, indiferent de gradul lor de generalitate, au ca referențial o clasă de obiecte sau de calități, de exemplu: grup, normă, interacțiune, etc.) (S.Chelcea, 2001)

În realitatea psiho-socială este însă greu de operat astfel de delimitări tranşante, utilitatea acestor clasificări fiind mai degrabă didactică decât operațională.

C.Popa (1972) consideră definiția ca “o operație logico-semantică, prin care se stabileşte o identitate de designat între un nume comun şi o descripție generală”. Cu alte cuvinte, ea constituie o operație generală a cunoaşterii şi comunicării interumane prin care se apreciază înțelesul termenilor utilizați. (S.Chelcea, 2001)

Totodată, C.Popa sistematizează funcțiile definiției:

a) funcția referențial-designatoare (constă în delimitarea unei clase de obiecte);
b) funcția de introducere a unor termeni noi în vocabularul unui agent cunoscător;
c) funcția de concentrare a informației, de prescurtare a comunicării;
d) funcția de relevare a schimbărilor intervenite în procesul cunoaşterii, pe baza analizei intensiunii termenilor;
e) funcția sintetic-calculatorie, care permite prelucrarea informației într-un alt limbaj.

Aceste funcții – considera S.Chelcea (2001) - sunt caracteristice tuturor tipurilor de definiții din ştiințele socio-umane.

Având ca lucrare de referință "*Fundamentele formarii conceptelor în ştiințele empirice*" a lui C.G.Hempel (1952), S.Chelcea distinge trei tipuri de definiții în ştiințele socio-umane : *ostensivă*, *nominală* şi *operațională*.

a) ***Definiția ostensivă*** (introdusă în ştiința de W.Johnson în 1921 şi aprofundată de B.Russel în lucrarea "*Cunoaşterea umană. Posibilitate şi limitele sale* ", 1948) are ca specific simultaneitatea pronunțării unui termen necunoscut de către un agent cunoscător (S2), dar cunoscut de alt agent cunoscător (S1) şi indicarea designatului. Semnul comportamental carcateristic acestei definiții este ridicarea şi îndreptarea degetului către obiectul de definit. Sunt o serie de condiții ce trebuie respectate , consideră Chelcea, pentru a asigura corectitudinea definiției ostensive: ***condiția lingvistică*** (întotdeauna trebuie asociat acelaşi semn sau cuvânt obiectelor indicate), ***condiția simultaneității*** (rostirea cuvântului concomitent cu arătarea obiectului desemnat) şi ***condiția operațională*** (atât obiectul desemnat cât şi semnul propus să fie perceptibile). Atât condiția simultaneității, cât şi condiția operațională, vizează pe de o parte cerințe *psihologice* (referitoare la concentrarea atenției subiectului cunoscător atât asupra semnului, cât şi asupra obiectului), iar pe de altă parte cerințe *pedagogice*, de repetare a asocierii dintre semn şi obiect.

b) ***Definiția nominală*** sau verbală constă din specificarea înțelesului unui termen cu ajutorul altor termeni sau, altfel spus, din descrierea verbală a unui obiect.

Definiendum-ul, cuvânt al cărui înțeles trebuie arătat, are aceeaşi semnificație ca şi definiens-ul, cuvintele cu ajutorul cărora se instituie un nume, se introduce un termen nou în vocabularul ştiinței sau în vocabularul unui agent cunoscător. Să presupunem că vrem să introducem în vocabularul agentului cunoscător (S2) termenul de "personalitate" (definiendum). Noi (S1) cunoaştem atât acest termen, cât şi termenii "unitatea bio-psiho-socială care se formează stadial în ontogeneză şi determină un mod specific şi relativ stabil de raportare a omului la lume şi la sine însuşi." (definiens). S2 nu cunoaşte decât definiens-ul. Pentru a arăta semnificația

definiendum-ului utilizăm numai termeni cunoscuți de S2, preluați din limbajul comun sau anterior definiți.

Spre exemplu, termenii de “lume”, “mod”, “om” fac parte din vocabularul cotidian. Termenii “unitate bio-psiho-socială”, “stadial”, “ontogeneză” trebuie definiți înainte de a-i utiliza în structura definiensului. Definiendum-ul şi definiens-ul au acelaşi designat. Pentru a exprima aceasta relație legam definiendum-ul de definiens prin semnul “=df.”, ceea ce înseamnă ca prima parte a expresiei are acelaşi înțeles ca şi partea a doua a ei. De exemplu: Personalitate=df. unitatea bio-psiho-socială care se formează stadial în ontogeneză şi determină un mod specific şi relativ stabil de raportare a omului la lume şi la sine însuşi. O altă modalitate de scriere a relației dintre definiendum şi definiens constă din punerea între ghilimele a acestora şi intercalarea între ele a expresiilor: “înseamnă”, “are acelaşi înțeles”, “semnifică”, “defineşte”. Vom scrie deci: “Personalitate” semnifică “ unitatea bio-psiho-socială care se formează stadial în ontogeneză şi determină un mod specific şi relativ stabil de raportare a omului la lume şi la sine însuşi”. Utilizându-se aceste modalități de scriere a definițiilor nominale se relevă faptul că se are în vedere relația dintre semne, dintre expresiile lingvistice, şi nu relația dintre semn şi designat.

Rezultă de aici că definiția nominală nu poate fi nici adevărată şi nici falsă, ci ea este o convenție: ori de câte ori citim sau auzim un anumit cuvânt înțelegem un anumit lucru. Există, o ierarhizare a definițiilor nominale, fiecare dintre acestea fiind constituită din termeni primari (de exemplu, termenul “reacție”) şi termeni derivați (fiind la rândul lor definiți cu ajutorul termenilor primari, de exemplu, normă, comportament, etc.). Definiția nominală, apreciază S.Chelcea (2001), nu oferă nici o informație despre realitate, *definiendum*-ul neavând alt înțeles decât *definiens*-ul.

De asemenea, în ceea ce priveşte funcțiile definițiilor nominale, acestea urmează tipicul funcțiilor definițiilor, în general, cu excepția funcției referențial-designatoare.

În ceea ce priveşte funcția referențial-designatoare va trebui analizat raportul dintre definiens şi designat. Definiția explicită (definiensul) poate consta fie din relevarea *genului proxim* şi a *diferenței specifice* (de exemplu: infractor=df.

persoană condamnată definitiv de instanțele judecătoreşti), fie din *enumerarea caracteristicilor* specifice (de exemplu: om= df. ființă bio-psiho-socio-culturală) sau prin *enumerarea obiectelor* care fac parte din clasa denumită de definiens (de exemplu: fostele țări comuniste din Europa de Est=df. Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, R.D.Germană, Polonia, România, Ungaria, U.R.S.S.). (Chelcea, 2001)

c) ***Definiția operaționala*** sau operaționalizarea conceptelor reprezintă un procedeu prin care se decide dacă o calitate poate fi atribuită unei unități sociale sau, aşa cum spunea A.Bachrach în 1962, (apud Chelcea 2001) "*definiția operaționala a unei mâncări este… rețeta sa*."

Aşadar, definiția operațională este procedeul prin care se stabileşte o relație între semnele direct observabile şi simbolurile ce apar la nivelul teoriei. J.Simon (1969) sublinia ca o definiție este operațională numai dacă cel ce analizează conceptul specifica şi procedeul, incluzând şi instrumentele folosite pentru identificarea sau generarea *definiendum*-ului şi găseşte un înalt coeficient de siguranță (consistenta în aplicare) pentru definiția dată.

Operaționalizarea conceptelor, deşi dezbătută din 1927 (anul apariției orientării filosofice a operaționalismului prin lucrarea lui P.Bridgman "*The Logic of Modern Physics*") şi până în prezent, a rămas încă în actualitate.

Pentru exemplificare, S.Chelcea (2001, 111) prezintă operaționalizarea conceptelor de "autoritarianism" şi "adaptare la muncă industrială" a celor proveniți din mediul rural (S.Chelcea, 1974).

Conceptul de autoritarianism reprezintă un model în literatura de specialitate şi îi aparține lui Backer (1988).

Desemnând un sistem sociopolitic bazat pe subjugarea drepturilor individului față de stat şi lideri (Reber, 1985) conceptul de autoritarism a fost formulat în 1923 de cercetătorii de la Institutul de Cercetări Sociale din Frankfurt. Venirea la putere a lui Hitler, în 1933, i-a forțat pe mulți cercetători din Germania să emigreze în S.U.A. Aşa se face că sociologul Theodor W. Adorno, împreuna cu

unii din colaboratorii săi din Frankfurt, şi-a continuat cercetările la Universitatea Columbia din New York, iar apoi la Universitatea din California, la Berkeley. În 1950 publică lucrarea The Authoritarian Personality referitoare la tipul de personalitate care se caracterizează prin subordonare şi acceptare servila a autorității. În perioada 1940-1950 s-au studiat diferite aspecte ale "personalității autoritariene" cu ajutorul scalelor de atitudine; A-S (scala de antisemitism), E (scala de etnocentrism), P-E-C (scala de conservatorism politico-economic), F (scala de atitudine fascistă, numită apoi scala de atitudine antidemocratica).

Scala F, elaborată de psihologul Daniel J.Levison, este structurată pe noua dimensiuni, şi anume: convenționalism, supunere autoritariană, agresiune autoritariană, antisubiectivitate, superstiție şi stereotipuri, putere şi încăpățânare, destructivitate şi cinism, proiectivitate, preocupare exagerată pentru problemele morale referitoare la sex. Pentru fiecare dimensiune au fost stabiliți indicatori specifici. Pe un continuum cu 7 trepte (de la –3 la +3), persoanele testate îşi exprimă acordul sau dezacordul cu enunțurile (indicatorii) din structura scalei. În final, se calculează scorul total, pe baza căruia se determină tipul de personalitate. De exemplu, enunțul: "O persoană care are comportamente şi obiceiuri rele şi o educație proastă cu greu se poate aştepta să fie acceptată de oamenii decenți" reprezintă un indicator în cadrul dimensiunii "convenționalism". Cei care se declară total de acord cu acest enunț probabil că aparțin tipului de personalitate autoritariană. Probabilitatea devine mult mai mare dacă respectiva persoană posedă şi indicatorii celorlalte dimensiuni (dacă sunt de acord cu enunțurile): "Supunerea şi respectul față de autoritate sunt cele mai importante virtuți pe care copii trebuie să şi le însuşească" (supunerea autoritariană). "Homosexualitatea reprezintă o formă gravă de delicvență şi trebuie pedepsită cu severitate" (preocuparea exagerată pentru problemele morale legate de sex) ş.a.m.d.

Specialiştii apreciază ca Scala F poate măsura în ansamblu autoritarianismul ca sindrom al atitudinilor care predispun la acceptarea ideologiei fasciste, extremiste, antidemocratice. Personalitatea autoritariană este marcată de prejudecăți, față de grupurile minoritare, de antisemitism şi etnocentrism. (Chelcea, 2001)

Oricare ar fi problema sociologică ce se impune sau ipoteza pe care trebuie să o demonstrăm, aceasta trebuie confruntată întotdeauna cu problema construirii variabilelor, adică a traducerii conceptelor şi noțiunilor în operații de cercetare definite.

Aşadar, este vorba de a trece de la definiția abstracta sau de la conotația intuitivă la noțiuni psihosociologice ("individualism", "solidaritate familială", etc.) după criterii care să permită definirea unei clasificări a acestor variabile.

După P.Lazarsfeld (1965) traducerea conceptelor în indici presupune parcurgerea a patru etape descrise:

a) *reprezentarea figurată a conceptului*;

b) *specificarea conceptului* (adică a analiza "componentele" conceptului denumite de Lazarsfeld "dimensiuni" sau "aspecte" şi care se pot deduce atât analitic din conceptul general, cât şi empiric, din structura intercorelațiilor lor. Indiferent de modul de deducție, conceptul corespunde, în general, unui ansamblu complex de fenomene şi nu unui fenomen simplu şi direct observabil);

c) *alegerea indicatorilor*. Relația între fiecare indicator şi conceptul fundamental fiind definită în termeni de probabilitate şi nu de certitudine, este indispensabilă utilizarea unui număr cât mai mare posibil de indicatori;

d) *construirea indicilor* (respectiv sinteza datelor primare obținute în etapele precedente);

Vom detalia – în cele ce urmează - procesul de operaționalizare. Înțelegem prin indicatori în cercetarea empirică socio-umană acele semne observabile şi măsurabile cu ajutorul cărora pot fi caracterizate unitățile sociale şi calitățile lor (S.Chelcea, 2001). Scopul folosirii indicatorilor definiționali utilizați în operaționalizarea conceptelor îl reprezintă determinarea sau specificarea probabilităților sau corelației dintre indicator şi indicat, în vederea reținerii în cercetările socio-umane empirice doar a acelor indicatori ce corelează puternic cu indicatul.

Determinarea puterii de discriminare a indicatorilor definiționali reprezintă, de asemenea, o importantă problemă în operaționalizarea conceptelor. Aceasta presupune examinarea relației statistice dintre indicator şi indicat. Ştefan Novak (1972) apreciază că există trei genuri distincte de putere de discriminare a indicatorului: puterea de respingere, puterea de conținere şi puterea de discriminare.

Puterea de respingere este proprietatea unui indicator de a lăsa în afara sferei lui toate unitățile sociale care nu poseda indicatul. De exemplu, “a fi proprietarul unei vile” este un indicator cu o putere de respingere mai mare decât indicatorul “a fi proprietarul unui autoturism”, daca avem în vedere indicatorul “bunăstare materială”. Probabilitatea ca între persoanele care au indicatorul (vilă proprietate), dar nu se caracterizează prin “bunăstare materială” (indicatul) este foarte mică. În afara indicatorului sunt cuprinse aproape toate unitățile sociale caracterizate prin respectivul indicat.

Probabilitatea apariției concomitente a indicatorului şi a indicatului tinde spre 1.

În cercetările socio-umane concrete se urmăreşte maximizarea acestei probabilități. Puterea de conținere reflectă capacitatea indicatorului de a reține în cadrul distins de el toate elementele ce se caracterizează prin posedarea indicatorului. Indicatorul “a fi proprietarului unui autoturism” pentru indicatul “bunăstare materială” are o putere de conținere mai mare decât indicatorul “a fi proprietarul unei vile”. În sfera indicatorului cu o putere de conținere mai mare intră şi elementele care nu conțin indicatul dat. Concret: vor fi persoane care au automobil proprietate personală, dar nu beneficiază de bunăstare materială (de exemplu, persoane care au câştigat un autoturism la concursurile ce se organizează).

În stabilirea indicatorilor definiționali vom căuta maximizarea atât a puterii de conținere, cât şi a puterii de respingere, astfel încât corelația dintre indicator şi indicat să tindă spre 1 (când utilizăm pentru definiția operațională un singur indicator).

În astfel de situații vorbim despre puterea de discriminare a indicatorului. De regulă, însă, când definim operațional un termen utilizăm nu unul, ci mai mulți indicatori. (Chelcea, 2001)

În stabilirea setului de indicatori pentru operaționalizarea conceptelor, facem apel la următoarele tipuri: indicatori expresivi (Ie) ce au o legătura mai slabă cu indicatul (de exemplu, avem indicatul autoritarism şi drept indicatori expresivi alegem supunerea şi respectul față de autoritate ca fiind cele mai importante virtuți pe care copii trebuie să şi le însuşească) sau indicatori predictivi (Ip), respectiv acei indicatori care au o legătură mai puternică cu indicatul.

Referindu-se la “personalitatea autoritariană”, Paul F. Lazarsfeld (1965) aprecia că indicatorul “Supunerea şi respectul față de autoritate sunt cele mai importante virtuți pe care copiii trebuie să şi le însuşească” este de tip expresiv, în timp ce indicatorul “Majoritatea oamenilor nu îşi dau seama cât de mult este dirijată viața noastră de comploturile urzite de politicieni” este de tip predictiv. Aceşti indicatori incluşi în Scala F au o legătură mai slabă (indicatorii expresivi) sau mai puternică (indicatorii predictivi) cu indicatul.

Persoanele care acceptă ca “Supunerea şi respectul față de autoritate sunt cele mai importante virtuți pe care copiii trebuie să şi le însuşească” au o probabilitate mai redusă de a fi de tip autoritarian decât persoanele care sunt de acord că “Majoritatea oamenilor nu îşi dau seama cât de mult este dirijată viața noastră de comploturile urzite de politicieni”. Aceasta a doua categorie de persoane se caracterizează foarte probabil prin antisemitism, având atitudini antidemocratice. Totdeauna trebuie să facem apel atât la indicatorii expresivi, cât şi la indicatorii predictivi. Dacă vrem de exemplu, să studiem coeziunea grupului, luăm ca indicatori expresivi răspunsurile la întrebările de genul: “Vă place grupul din care faceți parte?”, “Vă face plăcere activitatea grupului dumneavoastră?” ş.a.m.d., dar vom avea grija să introducem şi indicatori predictivi, precum: “Intenționați să părăsiți grupul din care faceți parte?”, “În ce condiții ați părăsi grupul dumneavoastră?” (S.Chelcea, 2001)

În concluzie, ca strategie a alegerii indicatorilor definiționali trebuie să fie avute în vedere pe de o parte maximizarea puterii de discriminare şi pe de altă parte minimizarea spațiului de nedeterminare în contextul social concret.

Totodată, pentru strategia alegerii indicatorilor (ştiut fiind că, în timp, se produce o deplasare a semnificației lor) este important ca analistul să țină seama atât de contextul social în care se desfăşoară cercetarea, cât şi de manipulabilitatea indicatorilor (dacă sunt direct observabili sau dacă nu cumva generează probleme de natură să compromită investigația).

De exemplu, deşi indicatorul I_1 "îmbrăcămintea unei persoane" are putere de discriminare mai mare decât a indicatorului I_2 "mobilarea locuinței", totuşi când "ne referim la indicatul status social, optez pentru I_1, pentru ca e mai uşor observabil" (Chelcea, 2001).

Indicele este definit ca fiind "variabila unidimensională cu r valori pe care sunt orientate v clase de posibile combinări de caracteristici dintr-un spațiu de atribute multidimensional". (Mayntz, 1969,apud Chelcea, 2001)

Proiectarea indicelui, subliniază Chelcea, nu trebuie să fie o operație mecanică de însumare a valorilor acordate indicatorilor, ci opera unui travaliu intelectual ce presupune : fixarea condițiilor în care indicele trebuie să ia valori extreme, normalizarea intervalului de variație precum şi precizarea condițiilor ce determină ordinea valorilor în interiorul intervalului de variație.

Metodă, tehnică, instrument de cercetare

Prin „**metodă**" (gr. *Methodos* = cale, mijloc, mod de expunere), ca şi în celelalte ştiințe şi în filosofie, se înțelege modul de cercetare, sistemul de reguli şi principii de cunoaştere şi de transformare a realității obiective. Metoda reprezintă – aşa cum se precizează în Dicționar de filozofie (apud Chelcea, 2001)– „aspectul teoretic cel mai activ al ştiinței, care jalonează calea dobândirii de cunoştințe noi". Gândirea metodică asigură coerența logică internă şi concordanța imaginilor noastre mintale cu realitatea obiectivă.

În ştiinţele socioumane, termenul de „metodă” se utilizează în accepţiuni foarte variate, fiindu-I asociate când un sens prea larg, când unul prea îngust. Se vorbeşte astfel de metoda statistică, istorico-comparativă, dialectică, experimentală, dar şi de metoda cazului, convorbirii, celor mai mici pătrate etc. Unii specialişti au remarcat faptul că în ştiinţele socio-umane noţiunea de „metodă” este ambiguă. Se utilizează când la singular (metoda comparativă, metoda stimulilor constanţi etc.), când la plural (metode de culegere a datelor, de prelucrare a informaţiilor). Există foarte multe clasificări ale metodelor după diverse criterii.

Astfel, după criteriul ***temporal***, se deosebesc:

- metode transversale, urmărind descoperirea relaţiilor între laturile, aspectele, fenomenele şi procesele socioumane la un moment dat (observaţia, ancheta, testele psihologice şi sociometrice etc.);
- metodele longitudinale, studiind evoluţia fenomenelor în timp (biografia, studiul de caz, studiile panel etc.).

După ***reactivitate*** – adică după ***gradul de intervenţie a cercetătorului asupra obiectului de studiu*** metodele sunt:

- experimentale – în care cercetătorul intervine provocând producerea fenomenelor (experimentul sociologic, psihologic);
- cvasiexperimentale (ancheta, sondajul de opinie, biografia socială provocată etc.);
- metode de observaţie – în care cercetătorul nu trebuie să producă vreo modificare a comportamentelor sau situaţiilor studiate (studiul documentelor sociale, observaţia şi altele).

Metodele în ştiinţele socio-umane mai pot fi clasificate şi ***după numărul unităţilor sociale luate în studiu***:

- metode statistice, desemnând investigarea unui număr mare de unităţi sociale (anchetele socio-demografice, sondajele de opinie, analizelele matematico-statistice);

- metode cazuistice, semnificând studiul integral al câtorva persoane, chiar a unei singure persoane sau fenomene socioumane (biografia, studiul de caz, monografia sociologică etc.).

După ***locul ocupat în procesul investigației empirice***, metodele pot fi:

- de culegere a informațiilor (înregistrarea statistică, studiul de teren, ancheta etc.);
- de prelucrare a informațiilor (metode cantitative, metode calitative);
- de interpretare a datelor cercetării (metode comparative, interpretative etc.).

După ***criteriul funcției îndeplinite în procesul cercetării*** putem vorbi de:

a) metode de proiectare a cercetării (eşantionarea, operaționalizarea conceptelor etc.);

b) metode de recoltare a datelor (interviul, chestionarul, documentarea etc.);

c) metode de analiză şi interpretare (scalarea, analiza factorială, comparația, analiza de conținut etc.).

De-a lungul expunerilor noastre vom folosi cu precădere şi ne vom raporta la clasificarea metodelor şi tehnicilor de ***cercetare în funcție de nivelul de acces la instanțele sistemului psihic***. Din această perspectivă, putem vorbi de:

- metode care vizează planul conştient şi care se adresează cu precădere acestei instanțe (metoda anchetei pe bază de chestionar sau interviu structurat; metoda observației directe etc.)
- metode care vizează nivelul inconştientului (personal şi colectiv) şi care au ca obiectiv obținerea de informații la care subiectul nu are acces direct, nemijlocit şi conştient (metoda anchetei pe bază de interviu clinic de profunzime sau interviu de tip analitic, metoda experimentului asociativ-verbal, observația participativă şi analiza actelor ratate etc.)
- metode care vizează planul transpersonal şi care urmăreşte obținerea de informații de la nivelul sinelui integral (metoda experimentală de tip transanalitic, metoda experimentală a calătoriei şamanice, a respirației holotropice etc.)

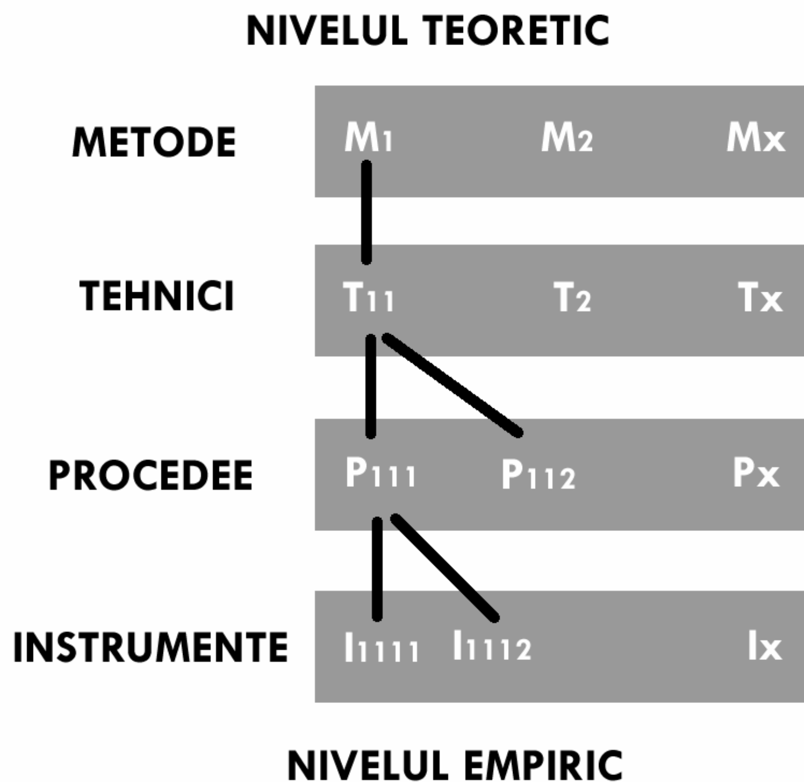
Trebuie precizat faptul că acest tip de clasificare se face în principal din rațiuni de ordin didactic şi că – în practica de cerectare – aceste metode şi tehnici sunt folosite într-un mod mai degrabă eclectic. Totodată, trebuie remarcat faptul

că, accesul la o anumită instanță a sistemului psihic, presupune invarabil şi accesarea celorlalte instanțe şi aceasta datorită faptului că psihicul uman este un tot integral sistemic, fiecare nivel comunicând şi reacționând cu celelalte niveluri în permanență. Spre exemplu, deşi interviul de tip analitic îşi propune să acceseze şi să releveze informații de la nivelul inconştient al persoanei, calea de acces este cu precădere una conştientă, relația – ca schimb direct de informații - dintre intervievat şi intervievator, dintre analizat şi analist fiind una conştientă.

Termenul de "***tehnică***" (gr. *Tekne* = procedeu, viclesug) desemneaza „ansamblul de prescripții metodologice (reguli, procedee) pentru o acțiune eficientă, atât în sfera producției materiale, cât şi în sfera producției spirituale (tehnici de cunoaştere, de calcul, de creație), precum şi în cadrul altor acțiuni umane (tehnici de luptă, sportive)" (Dictionar de filosofie). Orice metodă de cercetare poate conține una sau mai multe tehnici, care – la rândul lor – pot fi folosite prin aplicarea unor instrumente de cercetare. În fapt, de multe ori, nu se face o distincție foarte clară între tehnică, instrument şi procedeu de cercetare.

Septimiu Chelcea susține că "tehnicile de cercetare, subsumate metodelor se referă la demersul operațional al abordării fenomenelor de studiu. Astfel, dacă ancheta reprezintă o metodă, chestionarul apare ca tehnică, modul de aplicare – de exemplu, prin autoadministrare – ca un procedeu, iar lista propriu-zisă de întrebări (chestionarul ipărit) ca instrument de investigare".

Aşadar, ***procedeul*** reprezintă modalitatea concretă prin care este aplicat şi/sau administrat un instrument de cercetare. Spre exemplu, există interviuri aplicate telefonic, față-în-față sau administrate online. Procedeul este dependent de specificul tehnicii de cercetare. O observație participativă – chiar prin natura sa – nu poate fi făcută decât "participând", cercetătorul fiind prezent nemijlocit în mediul în care se află subiectul sau subiecții studiului şi, de aceea, numărul de procedee de desfăşurare a observației nu este foarte mare.

Conceptul de metodologie

Metodologie (gr. *Methodos* + *Logos*) înseamnă - din punct de vedere etimologic - "ştiința metodelor".

R. Mucchielli definea conceptul de metodologie ca "totalitatea metodelor utilizate de o stiinta", iar Mărginean susține că este „ *o disciplină generală în care se dezvoltă modalitățile de realizare a cunoaşterii ştiințifice şi priveşte ansamblul elementelor care intervin în cercetarea vieții sociale*".

Inițial prin metodologie s-a înțeles doar logica cercetării dar în prezent există tendința ca metodologia să fie înțeleasă ca o ramură a filosofiei, strâns legată de epistemologie, deşi încă nu se poate vorbi despre o metodologie generală. Aşadar, într-o accepție extinsă metodologia este definită ca un domeniu al epistemologiei, realizându-se astfel o evaluare filosofică a tehnicilor precum şi a aspectelor conceptuale, teoretice şi de cercetare ale cunoaşterii, iar într-o accepție restrânsă metodologia se referă doar „*la tehnicile şi strategiile angajate în manipularea*

datelor, fără a se pune problemele validității şi ale adecvării cercetării". (D.Jary, J.Jary, apud Chelcea, 2001)

Există doar metodologii particulare, cum este şi metodologia cercetării psihologice, astfel încât fiecare ramură ştiințifică şi disciplină particulară dispune de o metodologie proprie.

Astfel putem vorbi de o metodologie juridică, iar Nicolae Popa arată că aceasta reprezintă un sistem al acelor factori de relativă invarianță într-un număr suficient de mare de metode, factori ce au ca obiect raporturile, legăturile, relațiile ce se stabilesc între diferite metode în procesul cunoaşterii fenomenului juridic. Factorii de relativă invarianță într-un număr suficient de mare de metode sunt, în acest caz, principiile, normele sau criteriile metodologice, ele formând conținutul metodologiei juridice.

Deasemenea, în pedagogie se vorbeşte de o metodologia didactica si ea semnifica ansamblul metodelor si procedeelor utilizate în procesul de instruire având la baza o conceptie unitara cu privire la actul de predare-învatare, principiile si legile care-l guverneaza.

Metodologia cercetarii stiintifice economice este o parte a stiintei economice şi poate fi definita ca un ansamblu de principii, de etape si faze, de metode, tehnici si instrumente de investigare si cunoastere stiintifica a fenomenelor economice.

Aşadar, metodologia reprezintă ***ştiința integrată a metodelor***, Caude considerând metoda ca fiind "demersul rațional al spiritului pentru descoperirea adevărului sau rezolvarea unei probleme"

Septimiu Chelcea consideră că metodologia în ştiințele psihosociale are două laturi: analiza critică a activității de cercetare şi formularea unor propuneri pentru perfecționarea acestei activități.

Paul Lazarsfeld (1959) considera că metodologia are şase teme principale:

- delimitarea obiectului de studiu în cercetările empirice;
- analiza conceptelor;
- analiza metodelor şi tehnicilor de cercetare;
- analiza raportului dintre metodele şi tehnicile utilizate;

- stematizarea datelor obținute în cercetarea empirică;
- formalizarea raționamentelor.

După cum arătam, cunoaşterea ştiințifică actuală reprezintă un decupaj al realității. Pelletier şi Gablot arată cum „încă Platon compara cunoaşterea cu disecția unui animal: după el, un bun dialectician găseşte articulațiile, iar unul prost osul: însă orice cunoaştere rămîne un decupaj", iar cercetătorul trebuie să procedeze ca „un doctor perspicace care lasă la o parte zece fapte secundare şi reține pentru studiu şi diagnostic un simptom hotărîtor". Chelcea crede că acest decupaj este necesar, în investigațiile psihosociale, pentru că nu toate elementele structurii şi acțiunii umane se situează pe acelaşi plan şi că nu toate au o contribuție egală la explicarea fenomenelor. Analiza conceptelor este necesară pentru că multe din cuvintele şi expresiile folosite în practica de cercetare aparțin şi limbajului comun, iar multe dintre ele au înțelesuri multiple. Spre exmplu, termenul de „ideologie" are peste 150 de accepțiuni, iar cel de „cultură" peste 250 de înțelesuri oarecum diferite. În acest context este absolut necesar ca termenii folosiți să fie clarificați şi corect definiți în activitatea de cercetare, această sarcină a metodologiei fiind probabil cea mai veche.

Deasemenea, metodologia trebuie să aibă în vedere analiza metodelor şi tehnicilor, precum şi standardizarea şi relaționarea lor eficientă, cu scopul de a ajunge la un nivel de abstractizare necesar pentru eliminarea distorsiunilor, a adecvării la obiectul de studiu şi pentru asigurării reprezentativității concluziilor cercetării.

Luând ca punct de plecare căile de producere a cunoaşterii în ştiințele sociale comparativ cu cele din ştiințele naturii, Mircea Flonta (1981) evidențiază două orientări metodologice dominante în ştiințele sociale. *Monismul metodologic* reprezintă, după Flonta, poziția celor care afirmă unitatea metodei ştiinței şi necesitatea de a orienta cercetarea în ştiințele sociale după criterii de raționalitate şi ştiințificitate degajate prin analiza metodei ştiințelor teoretice ale naturii. La polul opus se situează *dualismul metodologic*, respectiv poziția acelor analişti care susțin autonomia metodologică a disciplinelor sociale şi istorice.

În funcție de modelul teoretic general aplicat în vederea explicării vieții sociale, C.Zamfir (1979) considera că analiza societății se poate face abordând, fie o strategie idealistă, fie o strategie materialistă.

Lazăr Vlăsceanu (1982) distinge tot în funcție de modelul teoretic general aplicat pentru explicarea vieții sociale, două practici metodologice complementare : cea obiectivă si, respectiv, practica metodologică interpretativă.

În cadrul practicii *metodologice obiective* se urmăreşte dezvoltarea sociologiei după modelul ştiințelor naturii : faptele şi fenomenele sunt considerate ca *obiecte* şi sunt explicate prin alte fapte sau fenomene sociale. Conceptele epistemologice principale ale poziției metodologiei obiective sunt *explicația* şi *predicția* bazate pe analiza factorilor determinativi sau a cauzelor. Deşi unitară la nivelul celor mai generale principii, practica metodologică „obiectivă" a evoluat de la pozitivism la operaționalism apoi la empirism, ca apoi să se consacre sub forma analizei structurale, analizei funcționale sau a analizei sistemice a socialului.

În practica *metodologică interpretativă* „se pune accentul pe specificul subiectiv ireductibil al faptelor sociale, ceea ce implică necesitatea concentrării analizelor asupra semnificațiilor investite şi vehiculate de actorii sociali în interacțiunile şi situațiile lor sociale" (L.Vlăsceanu, 1982). Conceptele epistemologice principale sunt *înțelegerea* şi *interpretarea* semnificațiilor subiective ale comportamentelor situaționale, prin considerarea scopurilor şi motivelor acțiunii. Practica metodologică interpretativă, formulată de filosofia socială neokantiană şi dezvoltată de sociologia interpretativă a lui Max Weber, a evoluat către interacționism simbolic (G.H.Mead, anii '30), sociologie fenomenologică (A.Schutz, anii '50) şi etnometodologie (H.Garfinkel, anii '60).

Donald S. Tull realizează o clasificare a practicilor folosite de diverşi cercetători după criteriul publicității (explicitării) metodelor de cercetare şi vorbeşte de conturarea a trei practici diferite de cercetare: metoda obiectivistă, metoda subiectivisă, şi metoda fenomenologică.

Metoda obiectivistă îşi propune testarea ipotezelor utilizând proceduri statistice explicite (publice) şi teste ce pot fi repetate de alți cercetători.

Metoda subiectivistă realizează de asemenea testarea ipotezelor, dar este mai puțin riguroasă în ceea ce priveşte independența cercetătorului şi explicitarea procedurilor.

Metoda fenomenologică respinge complet testarea ipotezelor şi explicitarea premiselor afirmând faptul că cercetarea nu poate fi absolut independentă; un obiect poate fi văzut doar de un subiect, ca atare orice metodă de cercetare este subiectivă şi particulară.

Pentru desfăşurarea cu succes a cercetărilor empirice referitoare la comportamentele colective şi individuale, trebuie luate în considerare patru principii (Chelcea, 2001):

1. *Principiul unității teoretic-empiric* (cu alte cuvinte, cercetarea observațională, directă, trebuie să confere valoare de adevăr intuiției teoretice : un exemplu este acela al descoperirii planetei Neptun, intuită teoretic (în 1843 şi 1846) a exista cu mult timp înainte de descoperirea ei practică).

2. *Principiul unității înțelegere-explicație* pleacă de la constatarea că, numai cunoaşterea intuitivă a socialului nu este suficientă, ea putând conduce la rezultate eronate. Acest principiu pune în discuție relația dintre subiectul şi obiectul cunoaşterii în ştiințele sociale şi comportamentale. R.Boudon subliniază că „metoda comprehensivă, singură, nu este suficientă în cercetarea sociologică, dar ea îşi are aplicabilitate în ştiințele socio-umane, valabilitatea ei variind de la o cercetare la alta” (S.Chelcea, 2001)

3. *Principiul unității dintre cantitativ şi calitativ* impune utilizarea *convergentă* a metodelor statistice şi cazuistice, folosirea unor metode deopotrivă cantitative şi calitative (de exemplu, analiza de conținut).

4. *Principiul unității judecăți constatative-judecăți evaluative* presupune angajarea morală a cercetătorului în sprijinul valorilor înalt-umaniste şi a idealurilor naționale.

I.Mărginean (2000) concepe metodologia de cercetare pe câteva mari componente, respectiv :

a) Componenta teoretică. Este componenta teoriei referențiale şi a normativității metodologice care să îndeplinească rolul de ghid al cercetării (prin sistemul conceptual specific) cât şi în fazele de realizare şi finalizare (interpretare, explicare, comunicare a rezultatelor).

În ceea ce priveşte normativitatea metodologică ea constituie un „set de reguli ale unei bune cercetări… fiind destinată să realizeze un inventar de probleme ce trebuie rezolvate în efectuarea unei cercetări, precum şi ca proceduri de rezolvare, respectiv cum să acționeze” (Mărginean, 2000). Prin conceperea normativității metodologice se lasă o largă libertate cercetătorului pentru a decide cum să realizeze o cercetare. Există însă o singură condiție: să respecte codul deontologic profesional de efectuare a cercetărilor, ceea ce presupune calificare adecvată, corectitudine şi obiectivitate.

b) Componenta metodică. Este componenta metodelor, tehnicilor, procedeelor şi instrumentelor de lucru, precum şi a strategiilor de cercetare socială.

c) Componenta de natură epistemologică. Este componenta de evaluare a rezultatelor cercetării şi a construcției teoretice, în ultimă instanță de certificare a statutului ştiințific al sociologiei.

Paradigma si teorie

Termenul de *teorie* suportă o varietate de sensuri care au făcut obiectul unor dezbateri intense de-a lungul timpului.

Robert Merton consideră că se poate vorbi de o *teorie* în sens strict atunci când o propoziție:

1. este dedusă dintr-o mulțime de propoziții fundamentale;
2. se demonstrează concordanța ei cu observația.

Dacă o propoziție se bazează doar pe observația unor cazuri particulare, atunci despre aceasta propoziție se spune că este ***empirică***, iar o generalizare este denumită empirică dacă propoziția în cauză denotă clase de elemente. Pentru ca această propoziție să devină ***teoretică*** ea trebuie să poată fi dedusă dintr-un set

de propoziții fundamentale apriori. O teorie realizează conceptualizarea cazurilor particulare observate astfel încât teoria apare sub forma unor relații între concepte abstracte implicate.
Concordanța cu observația înseamnă verificarea empirică adică prin experiență a propoziției deduse din teorie. Karl Popper a arătat că operația de verificare nu are nici un sens şi că o teorie nu poate fi niciodată complet verificată, întrucât se poate demonstra cel mult concordanța unei teorii cu anumite observații particulare şi nu concordanța ei cu realitatea în totalitate. Verificarea concordanței cu realitatea sau inferența de la cazurile particulare la toate cazurile posibile ar presupune un număr indefinit de operații, astfel încât în viziunea lui Popper demersul ştiințific nu ar consta deci în confirmarea teoriilor, ci în infirmarea lor. De aceea, singura modalitate de care dispune omul de ştiință pentru a supune teoria la proba realității constă în a o construi astfel încât să fie falsificabilă, adică să poată fi respinsă de către natură. Se poate afirma cu certitudine doar falsitatea unei teorii, dar niciodată nu se poate spune cu certitudine că o teorie este adevărată.

Robert Merton identifică şapte accepțiuni diferite ale termenului de *teorie*:
1. metodologie;
2. idei directoare;
3. analiza conceptelor;
4. interpretări postafctum;
5. generalizări empirice;
6. teorie;
7. derivare şi codificare.

Se consideră că obiectivul cercetării ştiințifice îl constituie ***elaborarea de inferențe*** (G. King, R. Keohane şi S. Verba). Inferența este procesul logic prin care se ajunge la cunoaşterea fenomenelor care nu pot fi accesate direct – şi care reprezintă materialul de bază pentru cercetări, teorii şi ipoteze - pe baza unor date şi informații aflate la îndemâna cercetătorului.
Inferența este de două feluri: inferența descriptivă şi inferența cauzală.

Inferența descriptivă presupune formularea de propoziții despre fenomene ce nu au fost direct observate pe baza unui set de observații particulare. De exemplu, formularea de propoziții privind conduita oamenilor într-o anumită situație psihosocială prin studierea unui eşantion reprezentativ este o astfel de inferență descriptivă. Practic este vorba de o estimare şi de o încercare de descriere a conduitelor unei întregi populații, pornind de la o parte – mai mult sau mai puțin reprezentativă – a respectivei populații.
Inferența cauzală caută să explice variația unui fenomen psiho-social prin variația altui fenomen psiho- social, această covariație fiind testată empiric. Iar pentru a fi considerată corectă din punct de vedere ştiințific, inferența cauzală trebuie să fie implicată de un set de propoziții fundamentale.
Inferențele cauzale şi includerea lor în teorii reprezintă obiectivul prin excelență al cercetării ştiințifice, însă nu toate studiile urmăresc formularea de teorii, unele având în vedere doar generalizările empirice sau inferențele descriptive.

Atunci când ne referim la termenul de *paradigmă* putem vorbi de două sensuri principale ale acestuia:

1. set de concepte, propoziții, metode de investigație cu un pronunțat carcater normativ, dezvoltat pentru a ghida cercetarea într-un anumit domeniu specificat;
2. totalitatea realizărilor dintr-un domeniu disciplinar, larg acceptate de către comunitatea ştiințifică respectivă sau de către specialiştii în respectivul domeniu, care oferă modelul problemelor de cercetare şi a soluțiilor explorate (acest sens a fost lansat de Thomas Kuhn).

În principal, putem vorbi de două sensuri ale noțiunii de teorie:

- în sens restrâns, ca fiind un sistem ipotetico-deductiv de propoziții;
- în sens larg, pe lângă accepțiunea teoriei în sens restrâns, luăm în considerație şi trei categorii de paradigme:

a) paradigme teoretice sau analogice

Sunt paradigme dezvoltate într-un sector al realității şi aplicate prin analogie altor sectoare. Spre exemplu, în sociologie există o teorie sociologică a migrațiilor prin analogie cu mecanica newtoniană.

b) paradigmele formale.

Acestea sunt sisteme de propoziții care nu se referă la niciun conținut particular. Paradigmele formale orientează cercetarea şi analiza, prefigurând forma sintactică în care apar propozițiile explicative. Raportul dintre aceste paradigme şi "explicarea" fenomenelor este unul de subsumare. Ca exemplu în acest sens, putem face referire la *paradigma funcțională a teoriei analizei cauzale*.

c) paradigme conceptuale

reprezintă sisteme de concepție care prefigurează vocabularul în care vor fi exprimate propozițiile explicative. Aceste explicații nu derivă nici dintr-o paradigmă teoretică, nici dintr-una formală, ci dintr-un cadru de referință având structura unui sistem de concepte

Polisemia termenului de teorie în ştiințele psihosociale rezultă în mare măsură din faptul că situațiile logice pe care le întâlnesc aceste discipline atunci când îşi propun să explice unul sau altul din fenomenele psihosociale sunt extrem de diverse şi nu pot fi reduse întotdeauna la modelul epistemologic al ştiințelor naturii, astfel încât activitatea teoretică ia forme diferite în funcție de context.

Astfel, progresul ştiințific pare să ia adesea forma:

- generalizării unei paradigme (ca exemplu, putem vorbi de teoria jocurilor plecând de la paradigma teoriei economice);
- transmutării unei paradigme conceptuale în paradigmă formală (spre exemplu, fonologia structurală);
- transmutării unei paradigme analogice în paradigmă formală (spre exemplu, funcționalismul);
- introducerii de noi paradigme sau a criticii paradigmelor existente (ca spre exemplu, înlocuirea paradigmei behavioriste de tip Stimul -> Răspuns cu paradigma acțiunii);

În ştiințele psihosociale transformarea paradigmelor elementare (conceptuale) în paradigme complexe (formale şi analogice),pentru ca mai apoi acestea să devină teorii propriu-zise se face mai greu şi nu este un proces foarte facil.

Construirea teoriilor

Există două metode de construcție teoretică în funcție de raportul stabilit între teorie şi cercetarea empirică:

- metoda deductivă pornşte de la teorii deja existente mai generale şi formulează explicații pentru fenomenele sociale observate ce prezintă un grad mai scăzut de generalitate;
- metoda inductivă presupune pornirea de la cercetarea empirică şi încercarea de a găsi, prin generalizare şi abstractizare, numitorul comun al fenomenelor observate.

Ambele metode presupun asumarea unor principii teoretice preliminare ce ghideză formularea metodei de investigare empirică. Nu există astfel cercetare empirică complet detaşată de supoziții teoretice. Cercetările care şi-au propus acest lucru (empirismul) au eşuat în explicitarea acestor principii, dar nu a reuşit nicidecum detaşarea completă a investigării empirice de supoziții teoretice.

Metoda deductivă

Construirea teoriilor se poate realiza pe cale deductivă în felul următor: pornindu-se de la teorii existente ce stabilesc relații între concepte generale şi abstracte, se formulează noi concepte şi teorii cu grad de generalitate mai redus; aceste teorii implică apoi formularea de ipoteze, testarea acestora şi validarea teoriei. Iată care sunt etapele unui demers de acest tip:

1. Identificarea şi denumirea temei.
2. Specificarea universului psihosocial de referința al teoriei (nivelul sau instanța psihică, componentele modale ale vieții psihice, populația sau segmentul social).
3. Identificarea şi specificarea conceptelor şi variabilelor care compun teoria.
4. Formularea de propoziții cunoscute privind relațiile între aceste variabile.
5. Raționamentul logic de la aceste propoziții la tema în discuție.

Metoda inductivă

Presupune construirea teoriei de la observarea aspectelor realității psihosociale încercând să descopere pattern-uri (regularități, uniformități). Cercetarea clinică, cercetarea de teren – adică observarea directă a fenomenelor şi manifestărilor – reprezintă surse de construcție teroretică inductivă.

Iată care sunt etapele unei astfel de abordări:

1. Identificarea şi denumirea temei.
2. Specificarea universului psihosocial de referința al teoriei (nivelul sau instanța psihică, componentele modale ale vieții psihice, populația sau segmentul social).
3. Observarea directă a unui eşantion din populație, a unui număr de conduite psihosociale, a unui set de manifestări clinice etc.
4. Identificarea regularităților şi a patternurilor.
5. Identificarea numitorului comun pentru aceste regularități.
6. Conceptualizarea şi teoretizarea.

Ipoteza si validitatea ipotezelor

S.Chelcea identifică trei condiții pe care trebuie să le îndeplinească un enunț pentru a deveni ipoteză: "În primul rând, enunțul trebuie să fie *testabil* astfel încât ipotezele să poată fi confirmate sau infirmate. În al doilea rând, ipoteza trebuie să fie o explicație plauzibilă ce urmează să fie verificată prin faptele de observație, ceea ce presupune ca ipoteza să aibă coerență internă (să nu conțină elemente contradictorii) şi coerență externă (coerență ce provine din "acordul" cu cunoştințele verificate anterior). În al treilea rând, ipoteza trebuie să aibă un conținut reflectoriu, adică sa reflecte realitatea obiectivă, să fie enunțuri cu caracter de probabilitate referitoare la esența, intercondiționarea şi cauzalitatea faptelor, fenomenelor şi proceselor sociale" (2001).

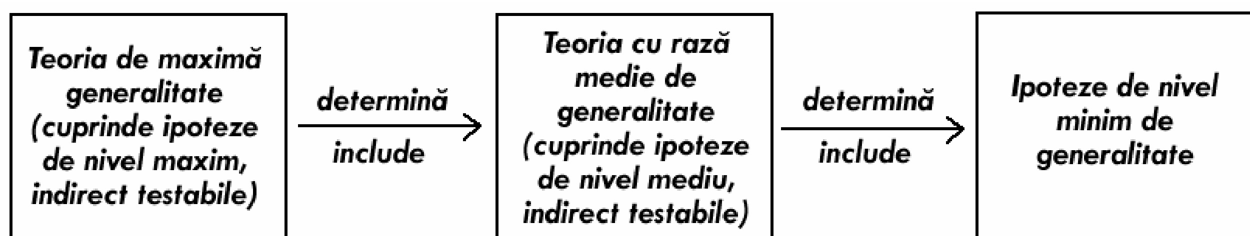
I.Mărginean (2000) distinge în ştiințele socio-umane două categorii de ipoteze: teoria-ipotetica şi ipotezele de cercetare.

a) ***Teoria-ipotetică*** este definită ca ”*explicație ce ține efectiv locul unor teorii şi este adoptată în domenii în care nu se poate ajunge la teorii veritabile prin ipoteze de cercetare verificabile*”. Teoria-ipotetică se bazează pe anumite raționamente, iar semnificația ei rezida exclusiv în puterea explicativă. Atât timp cât nu există o explicație mai bună în domeniul respectiv, teoria-ipotetica este menținută.

b) ***Ipotezele de cercetare*** – subliniază I.Mărginean – pot fi situate la diferite niveluri de generalitate: *ipoteze teoretice sau generale* (ele propun interpretări noi faptelor şi fenomenelor, sunt indirect testabile şi delimitează ceea ce a fost numit “revoluțiile ştiințifice”) şi *ipoteze empirice sau de lucru* (ele sunt testabile empiric şi sunt vehiculate în cadrul “ştiinței normale”).

S.Chelcea (2001), evidențiază trei modalități de elaborare a ipotezelor:

1. Prima modalitate constă din deducerea ipotezelor din teorie. Citându-i pe R.Bogdan şi A.Milcoveanu (1974), S.Chelcea subliniază: ”Considerând teoria sociologica şi, mai general, din ştiințele socio-umane ca un sistem de ipoteze care au un nivel de maximă generalitate, se pot deduce ipoteze de nivel intermediar, cu raza medie de generalitate şi din acestea, numeroase ipoteze de lucru testabile prin cercetările empirice” (S.Chelcea, 2001).

Deducerea ipotezelor din teorie

2. Experiența directă a cercetătorului reprezintă a doua modalitate de stabilire a ipotezelor în cercetările empirice. Cercetătorul, descoperă, prin intuiție, relații între faptele şi fenomenele observate, apoi, prin observație, formulează ipotezele despre regularitatea probabilă a producerii relațiilor şi a cauzalității fenomenelor şi proceselor.

3. A treia metoda de obținere a ipotezelor o reprezintă analogia cu fenomenele din fizică, chimie, biologie.

"Una din cele mai fertile ipoteze privind rezistentă la persuasiune – ipoteza inoculării, formulată de W.J.McGuire (1964) – a fost stabilită prin analogie cu strategia medicală de sporire a rezistenței organismului la îmbolnăvire, prin vaccinare. Analog, subiecții expuşi la o serie de argumente slabe, resping mai apoi argumentele puternice ale mesajelor contraatitudinale". (Chelcea, 2001)

În legătură cu condițiile de validitate, S.Chelcea subliniază ca ipotezele trebuie să se fondeze pe fapte reale, să fie *verificabile* (să utilizeze concepte operaționale), să fie *specifice* (să nu se piardă în generalități) şi să fie "cu adevărat *îndrăznețe*" (ipoteza îndrăzneață şi riscantă face predicții despre fenomenele observabile încă necunoscute, are un grad mare de generalitate explicând fapte sociale noi, sau are un conținut bogat, mai mare decât ceea ce se ştia despre domeniul la care se referă). (Chelcea, 2001)

Totodată, ipotezele trebuie să fie formulate atât în termenii "*dacă… atunci…*" (M.Grawitz, 1972), cât şi în termenii "*cu cât… cu atât…*" (Chelcea, 2001).

De asemenea se consideră că elaborarea ipotezelor depinde atât de condițiile praxiologice şi de nivelul de dezvoltare al ştiinței, cât şi de calitățile personale ale cercetătorului.

Proces, etape şi strategii de cercetare

A.Giddens consideră că procesu de cercetare cuprinde următoarele etape principale (Giddens, 2001):

1. ***Definirea problemei şi alegerea temei de cercetare*** se face fie prin descoperirea lipsurilor din literatura existentă, din dezbaterile teoretice sau prin observarea aspecte practice din domeniul psihosocial.

2. ***Revizuirea dovezilor sau trecerea în revistă a bibliografiei*** – în această fază cercetătorul trebuie să se familiarizeze cu cercetările existente referitoare la subiect.

3. ***Clarificarea problemei prin formularea ipotezei***. Ce vrei să probezi? Care este relația dintre variabile? Dacă cercetarea se vrea eficientă, ipoteza trebuie să fie formulată în aşa fel încât materialul faptic să ofere dovezi care, fie o vor susține, fie o vor infirma.

4. ***Selectarea planului de cercetare*** prin alegerea uneia sau a mai multor metode de cercetare. Alegerea depinde de obiectivele globale ale studiului, precum şi de aspectele comportamentului ce urmează a fi analizat.

5. ***Efectuarea cercetării*** – prin aplicarea instrumentelor şi derularea tehnicilor de cercetare se realizează strângerea datelor şi înregistrarea informațiilor.

6. ***Interpretarea rezultatelor*** – centralizarea, prelucrarea datelor adunate şi interpretarea acestora.

7.***Raportarea descoperirilor prin redactarea raportului de cercetare*** prin care se oferă informații referitoare la natura cercetării şi prin care se justifică concluziile rezultate. Uneori, rapoarte indică şi întrebările la care nu s-au dat încă răspunsuri, sugerând astfel posibile cercetări ulterioare.

D.Miller (1991) elaborează trei modele de cercetare în funcție de natura problemei, scopul cercetării, teoria ghid şi tehnicile adecvate:

a) ***Cercetarea fundamentală*** (pură) are ca obiectiv obținerea de cunoştințe noi şi dezvoltarea teoriei, iar metodologia sa are valoare generală .
b) ***Cercetarea aplicativă*** este orientată spre analiza problemelor psihosociale şi spre determinarea de soluții pentru rezolvare (contribuție la fundamentarea procesului decizional).
c) ***Cercetarea evaluativă*** constă în determinarea efectelor diferitelor acțiuni întreprinse în plan psihosocial (evaluarea de impact şi evaluarea normativă).

Totodată, I.Mărginean (2000) distinge între strategii *experimentale* şi *neexperimentale*; strategii *comparative* şi *noncomparative*; strategii *cu o singură metodă* sau *cu mai multe metode*; studii de caz (monografii) sau ale fenomenelor de masă; *longitudinale* sau *transversale*; *cu interacțiunea* cercetător-subiect (obtrusivă) şi *fără interacțiune*; *interactivă* (se conferă un rol activ subiectului în definirea cercetării) şi *noninteractivă*.

Unul dintre cele mai controversate şi discutate subiecte din perspectiva strategiilor de cerectare psihosocială îl reprezintă raportul dintre cercetarea cantitativă şi cea calitativă.

Petru Iluț (1997) arată că acest raport se realizează pe trei planuri: planul epistemologic, cel al strategiei metodologice, al metodelor preferate şi cel al operațiilor concrete de culegere, prelucrare şi prezentare a datelor. Astfel continuă Iluț în lucrarea sa Abordarea calitativă a socio-umanului, a orientare generală, cantitativul e subpozabil pozitivismului, care este modelul de cercetare în ştiințele naturii. A. Comte, considerat părintele disciplinei, în Cours de philosophie positive, carte apărută în 1838, lansând termenul de “sociologie”, îi oferă ca alternativă lingvistică pe cel de "fizică socială". Pledoaria filosofului francez arăta că abordarea societății este necesar a fi pusă sub semnul studiului pozitiv (exact) al faptelor, în spiritul şi cu metodele identice sau analoage celor din ştiințele naturii, dintre care fizica apărea a fi cea mai realizată. Era imperioasă trecerea de la

speculația pură despre om şi societate, la cercetarea efectivă, la observație riguroasă, înregistrare, numărare şi măsurare. Reacția de opoziție la pozitivismul disciplinelor socioumane nu s-a lăsat mult aşteptată. Filosofii neokantieni germani de la sfârşitul secolului al XIX-lea, în special W. Dilthey (1883-1911), operând tranşanta deosebire dintre "ştiințele naturii" şi "ştiințele culturii" şi ale "spiritului", susțin că acestea din urmă nu se pot baza pe metodele consacrate în studiul naturii, întrucât social-culturalul şi istoria sa sunt de o altă esență: el este produsul subiectivității umane, al motivațiilor şi intențiilor oamenilor concreți, al spiritului în general. Cunoaşterea socioumanului nu are nici o şansă de izbândă prin explicația rece, obiectivă, din exterior, ci doar prin înțelegerea subiectivității umane ce stă în spatele faptelor exterioare. S-a născut astfel contrapunerea "înțelegerii" sau "comprehensiunii" - ca metodă proprie disciplinelor ce vizează realitatea socioumană - cu "explicația", valabilă doar în ştiințele naturii.

În cadrul explicației, cercetătorul, aplicând principiile pozitiviste ale investigației, lucrează cu scheme cauzale şi cu subsumarea fenomenelor particulare la legi generale. Aici el evidențiază legături statistice, influențe şi determinări (de preferință cuantificabile) între fenomene şi procese sociale, operează cu variabilele "independente" şi "dependente", cu structuri factoriale, pe câtă vreme în "comprehensiune" se face apel la intuiție, empatie (capacitatea de a-l înțelege pe celălalt) şi la experiența trăirilor proprii. Caracterizat cu totul sumar, din punct de vedere epistemologic, putem afirma că modelul cantitativist presupune o realitate socială exterioară, obiectiv-structurală, profesând descrieri şi explicații de tip pozitivist (nomotetic), iar cel calitativist mizează pe subiectivitatea umană, pe socialul construit şi interpretat prin interacțiunea simbolurilor, motivațiilor, aşteptărilor şi reprezentărilor individuale şi grupale, cunoaşterea fiind de tip comprehensiv şi idiografic. Din punctul de vedere al metodelor folosite, specifice modelului cantitativist sunt experimentul şi ancheta pe bază de chestionar standardizat, în vreme ce modelul calitativist practică cu precădere observația participativă şi interviul intensiv. Diferența majoră dintre strategiile metodologice ale celor două orientări este că prima utilizează metode şi tehnici structurate, a doua, nestructurate.

Prezentăm mai jos - din aceeaşi lucrare a lui Iluț (1997) - un tabel sintetic al diferențelor majore dintre cele două tipuri de abordări.

Totodată, trebuie să amintim că, dincolo de limitele şi valențele fiecărei abordări strategice de cercetare, este necesară o integrare şi o folosire diferențiată a diverselor metode şi tehnici cantitative sau calitative în funcție de scopul concret şi de obiectivele particulare ale cercetărilor. În acest sens, dorim să amintim demersul lui N. Denzin a lansat termenul de *triangulație*, dezvoltat într-o lucrare de referință, *The research act* (1978). V. Janesick afirmă că în concepția lui N. Denzin "triangulația" se manifestă în patru ipostaze de bază:

a. triangulația datelor: utilizarea unei varietăți de surse de date în studiu;

b. triangulația investigatorului: utilizarea mai multor cercetători sau evaluatori la aceeaşi problemă;

c. triangulația metodologică: utilizarea unor metode multiple pentru a studia o singură problemă;

d. triangulația teoretică: utilizarea mai multor perspective pentru a interpreta un singur set de date.

Petru Iluț arată că N. Fielding şi J. Fielding (apud Silverman, 1993) au criticat propunerea lui N. Denzin ca fiind eclectică, întrucât "... rareori inacuratețea datelor obținută printr-o abordare este suplinită de acuratețea datelor culese printr-o altă abordare". Această dificultate nu poate fi depăşită prin folosirea triangulației teoretice, adică interpolarea aceloraşi date de către cercetători cu diferite opțiuni teoretice, fiindcă datele, după părerea autorilor citați, sunt culese, explicit său implicit, dintr-o anumită perspectivă teoretică. Ei consideră că e mai onest şi profitabil ca cercetătorul, pornind de la o anumită teorie (să aleagă metodele potrivite.

Dimensiuni	Cercetări de tip :	
	CANTITATIV	CALITATIV
1. Orientare generală epistemologică	pozitivist-explicativistă, nomotetică	fenomenologico-comprehensivă, idiografică
2. Nivelul realităţii vizat	preponderent macrosocial, global, formal	microsocial, local, contextual, „concret-natural”
3. Natura realităţii vizate	statică şi exterioară actorului social	procesuală şi construită social de actor
4. Relevanţa punctului de vedere în explicarea şi înţelegerea realităţii	al cercetătorului (abordarea etică)	al subiecţilor, lumea înţelesurilor şi interpretărilor cotidiene (abordarea emică)
5. Relaţia dintre cercetător şi subiect	distantă (poziţie „din exterior”)	apropiată (poziţie „din interior”)
6. Relaţia dintre teorie (concepte, ipoteze) şi cercetarea empirică	de verificare a teoriei prin cercetarea empirică	de emergenţă a teoriei pe parcursul cercetării
7. Selecţia unităţilor de cercetat efectiv din populaţia vizată	preponderent prin eşantionare statistică	întreaga populaţie sau eşantionare teoretică
8. Timpul afectat culegerii datelor	perioadă scurtă, episodică	perioadă lungă şi continuă
9. Metode principale	experimentul, ancheta cu chestionar standardizat, analiza cantitativă a documentelor, observaţia sistematică din exterior	observaţia participativă, interviul intensiv, (auto)biografiile, analiza calitativă a documentelor
10. Natura datelor obţinute	„tari”, valide (de mare fidelitate)	complexe, bogate, de adâncime
11. Stilul raportului de cercetare (al textului elaborat)	cifre, tabele, grafice, comentarii în limbaj natural	limbaj natural, metaforic, cu puţine date statistice şi reprezentări grafice
12. Preponderenţa disciplinelor socioumane (în sens restrâns)	sociologie (demografie), psihologie socială	antropologie culturală (etnografie), istorie

Bibliografie

Apostol, Pavel, Banu, Ion, Becleanu, Adela, ş. a. Dicționar de filosofie, Bucureşti, Editura politică, 1978

Bloom, Howard Creierul global, Bucuresti, Ed. Tehnica, 2007

Capra, Fritjof Înțelepciune aparte, Bucuresti, Ed. Tehnica, 2004

Chelcea, Septimiu Metodologia cercetarii sociologice. Metode cantitative si calitative, Bucuresti, Ed. Economica, 2001

Chelcea, Septimiu, Mărginean, Ioan şi Cauc, Ion Cercetarea sociologică. Metode şi tehnici, Deva, Ed. Destin, 1998

Chelcea, Septimiu Chestionarul în investigația sociologică, Bucuresti, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, 1975

Flonta, Mircea Despre rădăcinile istorice şi destinul „Logicii cercetării", în Popper, Karl R., Logica cercetării, Bucuresti, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, 1981

Golu, Mihai Fundamentele psihologiei, Bucuresti, Ed. Fundatiei Romania de maine, 2007

Goswami, Amit Doctorul cuantic, Bucuresti, Ed. Orfeu 2000, 2007

Iluț, Petru Abordarea calitativă a socioumanului. Concepte şi metode, Iasi, Ed. Polirom, 1997

Mărginean, Ioan Proiectarea cercetării sociologice, Iaşi, Ed. Polirom, 2000

Mihu, Achim ABC-ul investigației sociologice, Cluj, Ed. Dacia, 1973

Novak, Ştefan Concepte şi indicatori. În Tamaşi şi Culea, Cunoaşterea faptului social, Bucuresti, Ed. Politica, 1972

Popper, Karl R. Logica cercetării, Bucuresti, Ed. Stiintifica si Enciclopedica, 1981

Zamfir, Cătălin Structurile gândirii sociologice, Bucuresti, Ed. Politica, 1987

Zamfir, Cătălin Spre o paradigmă a gândirii sociologice. Texte alese, Iaşi, Ed. Cantes, 1999